

ADİL YARGILANMA VE ÖZEL HAYATA SAYGI HAKKI BAĞLAMINDA TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERİN AVUKATLARI İLE İLETİŞİMLERİNİN GİZLİLİĞİNE YÖNELİK SINIRLAMALAR

Ozan Can ÖZBALÇIK*

Öz

Kişilerin avukatlarıyla gizlilik içinde görüşmeleri etkili hukuki yardımın önemli bir parçasıdır. Avukat-müvekkil gizliliği Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi kapsamında güvence altına alınan adil yargılanma ve özel hayata saygı hakkı çerçevesinde ele alınmaktadır. Önemine rağmen, avukatla gizli iletişim hakkı bakımından çeşitli sınırlamalar gündeme gelebilmektedir. Bu çalışma, adil yargılanma ve özel hayata saygı hakları çerçevesinde avukat-müvekkil iletişimine yapılan müdahalelerin hukuki boyutlarını ele almakta ve etkili hukuki yardımın sağlanabilmesi için bu iletişimin gizliliğinin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, Türk hukuk sisteminde tutuklu ve hükümlülerin avukatlarıyla gizli iletişimlerine getirilen sınırlamaların değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin bu sınırlamalara yönelik yaklaşımı ve kanuni düzenlemelerin yerindeliği makalenin ana tartışma konularını oluşturmaktadır.

* Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye ✉ PhD Student, Istanbul University, Institute of Social Sciences, Department of Public Law, Istanbul, Türkiye.

✉ ozancanozbalcik@gmail.com • ORCID 0000-0001-7986-4829.

✉ **Atıf Şekli** | Cite As: ÖZBALÇIK, Ozan Can: "Adil Yargılanma ve Özel Hayata Saygı Hakkı Bağlamında Tutuklu Ve Hükümlülerin Avukatları İle İletişimlerinin Gizliliğine Yönelik Sınırlamalar", SÜHFD, C. 33, S. 1, 2025, s. 111-149.

✉ **İntihal** | Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

✉ Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır. | This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Anahtar Kelimeler

• Avukat-Müvekkil Gizliliği • Savunma Hakları • Adil Yargılanma Hakkı • Özel Hayata Saygı Hakkı • Tutuklu ve Hükümlülerin Avukatlarıyla İletişimi

RESTRICTIONS ON THE CONFIDENTIALITY OF COMMUNICATIONS OF DETAINEES AND CONVICTS WITH THEIR LAWYERS IN THE CONTEXT OF RIGHT TO A FAIR TRIAL AND RESPECT FOR PRIVACY

Abstract

Confidential communication with one's lawyer is an important part of effective legal assistance. Attorney-client confidentiality is addressed within the framework of the right to a fair trial and the right to respect for private life guaranteed under the European Convention on Human Rights. In spite of its importance, the right to confidential communication with a lawyer is not absolute but may be subject to restrictions. This study examines the legal dimensions of interventions in attorney-client communication within the framework of the rights to a fair trial and respect for private life, and emphasizes the importance of confidentiality of this communication for the provision of effective legal assistance. It also focuses on the evaluation of the restrictions in the Turkish legal system. The Constitutional Court's approach to these restrictions and the appropriateness of the legal regulations are the main topics of discussion in the article.

Keywords

• Attorney-Client Confidentiality • Defence Rights • Right To A Fair Trial • Right To Respect For Private Life • Communication Of Detainees And Convicts With Their Lawyers

GİRİŞ

Hakkında isnat veya hüküm bulunan kişilere hukuki yardım sağlanması evrensel ölçekte asgari haklar çerçevesinde ele alınan önemli bir olgudur. İttifakla kabul edildiği üzere hukuki yardımın anlamlı olabilmesi ilgilisi bakımından etkili olması şartına bağlıdır. Etkili bir hukuki yardımın vazgeçilmez koşullarından birisi de avukat ile müvekkilin gizli biçimde iletişim kurma imkânının bulunmasıdır. Avukat ile müvekkil arasındaki ilişki güvene dayalı olduğundan, aralarındaki iletişimin üçüncü kişiler ve özellikle kamu görevlileri tarafından denetlenmemesi ve ifşaya zorlanmaması bu ilişkinin verimli biçimde gerçekleşmesini sağlayan önemli bir güvencedir.

Bu çerçevede avukat ile müvekkili arasındaki iletişimin gizliliğinin ihlal edilmeyeceğine yönelik güvencelere temel metinlerde ve mevzuatta çeşitli biçimlerde rastlamak mümkündür. Birçok hakta olduğu gibi avukat ile gizli iletişim hakkı bakımından da çeşitli sınırlamalar gündeme gelebilmektedir. Özellikle kişinin cezaevinde bulunduğu durumlarda ise hukuki yardımın etkililiği ve sınırlamaların boyutu daha fazla önem kazanmaktadır zira kişinin cezaevi koşullarında avukatıyla görüşmesinin önünde doğal yer ve zaman sınırlamaları gündeme gelmektedir.

Çalışma kapsamında da avukat ile müvekkil arasındaki ilişkiye yönelik güvenceler asgari standartların tespit edilmesi adına öncelikli olarak temel haklar çerçevesinde ele alınacak ve sınırlandırma rejimine ilişkin kurallar içtihat ışığında değerlendirilecektir. Devamında ise Türk hukukunda cezaevinde bulunanların avukatlarıyla iletişimine yönelik genel ilkeler ve sınırlama sebepleri tespit edilerek bu sınırlamaların asgari standartlarla, diğer mevzuatla ve genel ilkelerle ne derece uyumlu olduğuna yönelik irdelemeler gerçekleştirilecektir. Bu bağlamda Anayasa Mahkemesi'nin iç hukukta yer alan ilgili düzenlemelerin iptaline ilişkin gerçekleştirmiş olduğu değerlendirmelerin yerindeliği ve kararın yarattığı hukuki sonuçlar ele alınacak, sorunlu alanlara yönelik değişiklik önerileri ileri sürülecektir.

I. İNSAN HAKLARI BAĞLAMINDA AVUKAT İLE İLETİŞİME YAPILAN MÜDAHALELERİN HUKUKİ GÖRÜNÜMÜ

A. Genel Olarak Müdafî Yardımından Yararlanma ve Avukat ile İletişim

Temel haklar çerçevesinde kişilerin avukat ile iletişimlerini konusunun incelenmesi için ilk olarak avukatın hukuki yardımının çerçevesinin belirlenmesi, bu doğrultuda öncelikle adil yargılanma hakkı kapsamında bir inceleme yapılması gerekmektedir. Adil yargılanma hakkının Türk hukuku açısından öncelikli görünüm biçimi Anayasa'nın 36. maddesi olsa da hakkın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS/Sözleşme) 6. maddesi ve bunun yorumu olan Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin (AİHM) içtihadı etkisiyle Anayasa'ya eklenmesi ve taraf olunan milletlerarası anlaşmalar göz önüne alındığında yorumunda AİHM'in attığı nitelikler önem arz etmektedir. Dolayısıyla adil yargılanma hakkı kapsamında bir irdeleme gerçekleştirirken hakkın kapsamının ve içeriğinin

belirlenmesinde Sözleşme'nin ve yorumu olan AİHM içtihadının dikkate alınması gerekir¹.

Çalışma kapsamında önem arz eden müdafî yardımından yararlanma hakkı AİHS'in 6. maddesinde düzenlenen savunma garantilerinden biri olarak yer almaktadır. Maddenin ilk fıkrası tüm süreçlere ilişkin genel güvenceleri düzenlerken ikinci ve üçüncü fıkrası münhasıran cezai süreçlere yönelik güvenceleri içermektedir². Maddenin üçüncü fıkrasında suç isnadı ile karşı karşıya olanların sahip olduğu asgari haklar (minimum rights/guarantees)³ düzenlenmekte olup müdafî yardımından yararlanma hakkı kapsamında yer alan; kendini bizzat savunma, seçtiği müdafinin yardımından yararlanma ve müdafî yardımından ücretsiz yararlanma hakları üçüncü fıkranın c bendinde yer almaktadır⁴.

Müdafî yardımından yararlanmaya ilişkin güvenceler esasen savunmanın etkililiğini amaçlamaktadır⁵. Suç isnadına maruz kalan hakkında yürütülen sürecin savunma için yeterli temsil olmadan gerçekleşmesinin önlenmesi hedeflenmektedir⁶. Zira hukuki basiret ve yeteneğe sahip olması beklenmeyen şüpheli veya sanığın devletin önemli kaynaklara ve hukuki uzmanlığa sahip sùjelerinin deneyimine maruz kalması

¹ Nitekim Anayasa Mahkemesi (AYM) önüne gelen bireysel başvurularda adil yargılanma hakkının kapsamının ve içeriğinin bu doğrultuda belirleneceğini ifade etmektedir. Bkz: Onurhan Solmaz başvurusu, 2012/1049, 26.3.2013, §22.

² **GRABENWARTER**, Christoph, *European Convention on Human Rights Commentary*, München, 2014, p. 101; **RAINEY**, Bernadette /**WICKS**, Elizabeth/ **OVEY**, Clare, Jacobs, White and Ovey: *The European Convention on Human Rights*, 7. Edition, Oxford, 2017, p. 274. Burada yer alan garantiler iyi bir savunmanın hazırlanması ve yürütülmesi için gerekli hakları koruma altına almakta, itham edilene itham edenin karşısında savunma için eşit fırsatlar vererek silahların eşitliğini usuli bakımdan güvence altına almaktadır. Bkz: **HİRVELÄ**, Päivi /**HEİKKİLÄ**, Satu, *Right to a Fair Trial. A Practical Guide to the Article 6 Case-Law of the European Court of Human Rights*, Cambridge, 2021, p. 257. (Bundan sonra Fair Trial olarak anılacaktır).

³ **OMKAR**, Sidhu, *The Concept of Equality of Arms in Criminal Proceedings under Article 6 of the European Convention on Human Rights*, Cambridge, 2018, p. 64.

⁴ AİHM Sözleşme'nin savunma haklarının etkili biçimde korunmak amacıyla tasarlandığını kabul ederek bu düzenlemedeki hakların belirlenmesinde Sözleşme'nin İngilizce yerine Fransızca metninin esas alınması gerektiğini ve bu düzenlemede üç ayrı hak düzenlendiğini tespit etmektedir. *Pakelli v. Almanya*, no. 8398/78, 25.04.1983, §31.

⁵ **GRABENWARTER**, p. 155; **RAINEY/WICKS/OVEY**, p. 322.

⁶ *Pakelli v. Almanya*, no. 8398/78, Komisyon Raporu, 12.12.1981, §84; **HARRIS**, David/ **O'BOYLE**, Micheal/**BATES**, Ed vd., *Law of The European Convention on Human Rights*, 4. Ed., Oxford, 2018, p. 473.

halinde karar vericiler üzerinde orantısız bir etkiye bulunma tehlikesi gündeme gelebilir ki bu tehdidi dengelemek için müdafinin varlığı oldukça önemlidir⁷. Müdafinin varlığı yalnızca savunma stratejisinin hazırlanması ve geliştirilmesini içermemekte, aynı zamanda muhakeme işlemlerinin denetimi açısından da kritik önem arz etmektedir⁸. Hatta AİHM'e göre müdafi hem müvekkilinin hem de kamunun menfaatleri için "usule ilişkin düzenli işleyişin gözlemcisi" olarak hareket etmektedir⁹. Bu açıdan müdafi yardımından yararlanma Sözleşme anlamında silahların eşitliği ve çelişmeli yargılama ilkeleri bakımından önemli bir kesişim noktası oluşturmaktadır¹⁰.

Bu çerçevede Sözleşme'nin 6/3-c maddesi ile güvence altına alınan; hakkında bir suç isnadı bulunan herkesin gerektiğinde resmi biçimde atanan bir müdafi tarafından etkili bir şekilde savunulma hakkı AİHM tarafından adil yargılamanın temel özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir¹¹. AİHM, içtihadında Sözleşme'nin hakların teorik ve hayali olmasını değil pratik ve etkili olmasını güvence altına aldığını; dolayısıyla kişinin müdafisinin olmasının tek başına bu yardımının etkililiğini garanti

⁷ **OMKAR**, p. 198.

⁸ **WINTER**, Lorena Bachmaier/**THAMAN**, Stephen C.: A Comparative View of the Right to Counsel and the Protection of Attorney-Client Communications, **WINTER**, Lorena Bachmaier/**THAMAN**, Stephen C./**LYNN**, Veronica (Editörler) The Right to Counsel and the Protection of Attorney-Client Privilege in Criminal Proceedings A Comparative View, Cham, 2020, p. 13. (Bundan sonra Attorney-Client Privilege olarak anılacaktır).

⁹ *Ensslin, Baader ve Raspe v. Almanya*, nos. 7572/76, 7586/76 ve 7587/76, Komisyonun 8 Temmuz 1978 tarihli kararı, Kararlar ve Raporlar 14, s. 64.

¹⁰ **TANER**, Fahri Gökçen, Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği, 2. Baskı, Ankara, 2021, s. 189; **BAŞİBÜYÜK**, İsa: "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (M.6/3-C) Kapsamında Müdafi Yardımından Yararlanma Hakkı", Prof. Dr. Nur Centel'e Armağan, İstanbul, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2013, s. 1344; **KOCAOĞLU**, Serhat Sinan, Müdafi, 3 Baskı, Ankara, 2017, s. 4- 45; **HİRVELÄ/HEİKKİLÄ**, Fair Trial, p. 279. AİHM de Sözleşme'nin 6. maddesinin bütün olarak kişinin ceza muhakemesine etkili katılımını güvence altına aldığını hakkın sadece hazır bulunmayı değil aynı zamanda müdafi yardımından yararlanmayı da kapsadığını ve bu hakların çelişmeli yargılama kavramının özünde yer aldığını ifade etmektedir. Bkz: *Lagerblom v. İsveç*, no. 26891/95, 14.01.2003, §49.

¹¹ *Salduz v. Türkiye [BD]*, no. 36391/02, 27.11.2008, § 51; *Dvorski v. Hırvatistan [BD]*, no. 25703/11, 20.10.2015, § 76; *Simeonovi v. Bulgaristan [BD]*, no. 21980/04, 12.05.2017, § 112.

altına almayacağını belirtmektedir¹². Bu nedenle müdafî yardımından yararlanmaya ilişkin değerlendirmelerde etkililiğe ilişkin asgari gerekliliklerin ve kısıtlamaların Sözleşme standartlarıyla uyum sağlayıp sağlamadığı tespiti oldukça önem arz etmektedir.

Öte yandan temel haklar sisteminde tutuklu ve hükümlü kişilerin durumları açısından yapılan ayrıma da değinilmesi gerekmektedir. AİHM genel olarak hükümlü ve tutukluların Sözleşme kapsamında kalan temel hak ve hürriyetlerden yararlanacağını kabul etmektedir¹³. Sözleşme'nin özgürlük ve güvenlik hakkı başlıklı 5. maddesinin 4. fıkrası, yakalanma veya tutulma yoluyla özgürlüğünden mahrum bırakılan kişilere, bu müdahalenin Sözleşme anlamında hukuka uygunluğu bakımından usuli ve maddi koşulların denetlenmesi amacıyla başvuru yapabilme imkânı sağlamaktadır. Bu başvuru yoluna ilişkin denetimde adil yargılanma hakkı kapsamında gerekli kılınan tüm güvencelerin sağlanması gerekmektedir. Birlikte muhakemenin çelişmeli olması ve silahların eşitliğinin sağlanması gerektiği, Sözleşme'nin 6. maddesinin belli ölçüde belli yönler açısından uygulanabileceği ve cezai süreçler açısından Sözleşme'nin 5/4 maddesi ile 6/1 maddesi arasında yakın bir bağ olduğu kabul edilmektedir¹⁴. Dolayısıyla AİHM, Sözleşme'nin 5/4 maddesi kapsamında gerçekleştirilen ve konusu müdafî yardımının etkililiği olan başvurularda 6. maddeyle sağlanan güvenceleri de gözeterek etkili bir yardım alınıp alınmadığını incelemektedir¹⁵. Tutukluların müdafileri ile haberleşmeleri özellikle ayrıcalıklı olup aynı zamanda Sözleşme'nin 6/3-b hükmünde yer alan savunma için gerekli zaman ve kolaylıklara sahip olma güvencesinden kaynaklanmaktadır¹⁶.

Hükümlülerin ve tutukluların avukatla görüşme kapsamında sahip olduğu güvenceler, Sözleşme'nin 8. maddesi uyarınca özel hayata ve aile hayatına saygı hakkı bağlamında da ele alınmaktadır¹⁷.

¹² *Artico v. İtalya*, no. 6694/74, 13.05.1980, § 33; *Imbrioscia v. İsviçre*, no. 36822/06, 24.11.1993, § 38; *Sakhnovskiy v. Rusya [BD]*, no. 21272/03, 02.11.2010, § 95.

¹³ *Hirst v. Birleşik Krallık (No. 2)*, no. 74025/01, 6.10.2005, § 69.

¹⁴ *Reinprecht v. Avusturya*, no. 67175/01, 15.11.2005, § 31 vd; *A. ve diğ. v. Birleşik Krallık*, no. 3455/05, 19.02.2009, § 202 – 204.

¹⁵ *Castravet v. Moldova*, no. 23393/05, 13.03.2007, § 47 – 48.

¹⁶ **RAINEY/WICKS/OVEY**, p. 453.

¹⁷ Sözleşme'nin 8. Maddesinin usule ilişkin yönü adil yargılanma hakkı kapsamında korunan hak ve menfaatlerle yakından bağlantılıdır. **HİRVELÄ**, Päivi /**HEİKKİLÄ**,

AİHM, kişinin avukatı ile ele aldığı konuların çoğunlukla mahrem ve kişisel meseleleri veya hassas konuları içermesinden ötürü bu iletişimin özel hayat kapsamında değerlendirildiğini ve ister dava için yardım ister genel hukuki tavsiye bağlamında olsun, avukata danışan bireylerin makul biçimde iletişimlerinin özel ve gizli olmasını bekleyeceğini kabul etmektedir¹⁸. Özgürlüğünden mahrum kalmış kişiler bakımından avukatla görüşmenin bir görevli huzurunda gerçekleşmesi durumunda hem devam eden davaya ilişkin konuları tartışma hem de misilleme korkusuyla yaşanmış kötü muameleleri bildirme konusunda kendilerini kısıtlanmış hissedebileceklerinden iletişim esnasında mahremiyetin sağlanması yükümlülüğü mevcuttur¹⁹. Bu çerçevede AİHM kişinin avukatıyla kurduğu gizli iletişimin savunma hakkının önemli bir güvencesi olarak Sözleşme'nin 8. ve 6. maddeleri bağlamında korunduğunu ifade etmektedir²⁰. Böylelikle gizliliğin korunması müvekkil çıkarının etkili biçimde temsil edilmesinin, diğer bir ifadeyle etkili savunmanın vazgeçilmez unsurlarından biri olmaktadır²¹.

Öte yandan hükümlü kişilerin AİHM nezdinde görülmekte olan bireysel başvuru süreçlerinde avukatlarıyla paylaştıkları belgelerin engellenmesine ilişkin bir başvuruda avukat ile iletişimin engellenmesi, AİHM nezdinde bireysel başvuruyu düzenleyen Sözleşme'nin 34. maddesi kapsamında da değerlendirilmiştir²².

Dolayısıyla avukat ile müvekkil arasındaki gizli iletişime yönelik müdahaleler çeşitli açılardan Sözleşme'deki farklı maddeler kapsamında

Satu, Right to Respect for Private and Family Life, Home and Correspondence, Cambridge, 2022, p. 7. (Bundan sonra Right to Respect for Private Life olarak anılacaktır); YÜZER ELTİMUR, Dilara, AİHS Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri, İstanbul, 2019, s. 56.

¹⁸ *Altay v. Türkiye (no.2)*, no. 11236/09, 09.04.2019, § 49.

¹⁹ *Altay v. Türkiye (no.2)*, no. 11236/09, 09.04.2019, § 50.

²⁰ *S. v. İsviçre*, nos. 12629/87, 13965/88, 28.11.1991, § 48; *Apostu v. Romanya*, no. 22765/12, 03.02.2015, § 96.

²¹ LÖWE, Ewald/ROSENBERG, Werner, Die Strafprozeßordnung und das Gerichtverfassungsgesetz, Vierter Band, 27. Auflage, 2022, s. 559; KNIEMEYER, Claus-Dieter, Das Verhältnis des Strafverteidigers zu seinem Mandanten: Vertrauen und Unabhängigkeit, Frankfurt am Main, 1997, s. 54.

²² *Zakharkin v. Rusya*, no. 1555/04, 10.06.2010, § 157 – 160; *Mehmet Ali Ayhan ve diğerleri v. Türkiye*, 4536/06 53282/07, 04/06/2019, § 40 – 45.

ele alınabilmektedir²³. Ancak inceleme hangi çerçevede gerçekleştirilse gerçekleştirilsin, avukat ile müvekkil arasındaki iletişime yönelik sınırlamaların iletişimin gizliliği ve doğrudanlığı ilkeleri esas alınarak değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır²⁴.

B. Etkili ve İşleyen Hukuki Yardım ile Ayrıcalıklı İletişim Bağlamında Avukat ve Müvekkili Arasında Gizli İletişim

Şüpheli veya sanığın gizliliğin sağlanabildiği koşullarda müdafisi ile görüşebilmesi, etkili bir savunmanın önemli bir bölümünü oluşturmaktadır²⁵. Bu nedenle etkili hukuki yardım hakkı, avukata gizlilik içinde erişimi kapsamaktadır²⁶. Bu doğrultuda tüm muhakeme sistemlerinde suç isnadı altında olanın müdafisi ile iletişiminin gizli olduğu ve avukat-müvekkil gizliliği olarak ifade edilen ayrıcalığın müdafinin kendisiyle paylaşılan bilgileri açıklamayı reddetmesine imkân sağladığı, genel bir ilke olarak kabul edilmektedir²⁷. Savunmanın etkili olabilmesi, müdafinin müvekkili ile davanın olgusal ve hukuksal kısımları ile savunma stratejisi hakkında gerçekleştireceği açık ve samimi bir iletişim neticesinde mümkün olacaktır. Ancak bu iletişime diğer süjeler tarafından herhangi biçimde şahit olunması böyle bir iletişimi engelleyeceği gibi müdafisi ile müvekkili arasındaki güven ilişkisini de zedeler²⁸. Zira müdafisi ile müvekkil arasındaki ilişki, karşılıklı güven ve anlayışa dayalı olmalıdır²⁹.

AİHM'e göre bir müdafinin müvekkilinin çıkarlarını etkili biçimde gözetebilmesinin temel unsurlarından biri aralarında paylaşılan bilgilerin gizliliğinin korunması gerektiği ilkesidir. Bu nedenle kişinin avukatı ile gizli iletişimi savunma hakkının önemli bir güvencesi olarak Sözleşme tarafından koruma altındadır³⁰. Zira avukatlar demokratik toplumda

²³ TANER, s. 200; ELEKÇİ, Mert: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Birliği Adalet Divanı ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Avukat-Müvekkil Gizliliğinin Korunması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022, s. 31.

²⁴ DEMİRBAŞ, Timur, İnfaz Hukuku, 9. Baskı, Ankara, 2023, s. 324.

²⁵ HİRVELÄ/HEİKKİLÄ, Fair Trial, p. 303.

²⁶ HARRIS/ O'BOYLE/BATES vd., p. 481; BAŞIBÜYÜK, s. 1354.

²⁷ WINTER/THAMAN, p. 40.

²⁸ OMKAR, p. 225.

²⁹ GRABENWARTER, p. 159; *Sakhnovskiy v. Rusya [BD]*, no. 21272/03, 02.11.2010, § 102.

³⁰ *Castravet v. Moldova*, no. 23393/05, 13.03.2007, § 49; *Apostu v. Romanya*, no. 22765/12, 03.02.2015, § 96; *Demirtaş ve Yüksekdağ Şenoğlu v. Türkiye*, nos. 10207/21 10209/21, 06.06.2023, § 105.

bireyleri savunmak gibi temel bir rolü üstlenmekte olduklarından bu görüşmelerin gizliliğini garanti edemezlerse kendilerinin bu görevi yeri-ne getiremeyecekleri kabul edilmektedir³¹. Müdafiyeye danışmak isteyen kişinin, tam ve kısıtlanmamış iletişime uygun koşullar altında bunu yapmakta özgür olması kamu yararına uygun bulunmaktadır. Bu nedenle avukat-müvekkil ilişkisi, prensip olarak ayrıcalıklı kabul edilmektedir³². Şüphelinin müdafisi ile üçüncü kişilerin duyamayacağı biçimde iletişim kurma hakkının demokratik bir toplumda adil yargılanmanın temel gereklerinden biri olduğu ve Sözleşme'nin md. 6/3-c hükmünden kaynaklandığı benimsenmektedir. Şayet müdafî müvekkili ile görüşemez ve bir gözetim altında bulunmadan talimat alamazsa hukuki yardım faydasını büyük ölçüde yitirecektir ki bu sonuç hakların pratik ve etkili olmasını güvence altına almayı amaçlayan Sözleşme sistemiyle bağdaşmayacaktır³³.

C. Gizliliğin Kısıtlanması Ölçütleri

Sözleşme'ye göre herkesin bizzat veya müdafî yardımıyla savunma hakkı mevcut olsa da ilgili hükümlerin hakkın icra şeklini belirtmediği, bu nedenle sözleşmecî devletlerin hakkın kendi sistemlerinde güvence altına alınma şeklini belirleyebileceği, AİHM'in ise bu yöntemlerin Sözleşme ile uyumlu olup olmadığını denetleyebileceği kabul edilmektedir³⁴. Dolayısıyla hakkın icrası bakımından devletlerin takdir yetkisine bırakılan çeşitli kısıtlamalar gündeme gelebilecektir. AİHM de içtihadında tutuklular ile müdafileri arasındaki iletişimde doğal yer ve zaman sınırları olduğunu ifade etmektedir³⁵. Ancak savunma haklarına verilen büyük önem gereğince olası zorluklar ve kısıtlamalara rağmen etkili hukuki yardıma her koşulda saygı gösterilmesi bu doğrultuda iletişime getirilen sınırlamanın sanığın etkili hukuki yardım almasını engellememesi gerektiği de ifade edilmektedir³⁶. Bu çerçevede sanığın müdafisi ile iletişim

³¹ *Michaud v. Fransa*, no. 12323/11, 06/12/2012, § 118.

³² *Campbell v. Birleşik Krallık*, no. 13590/88, 25.03.1992, § 46; *Piechowicz v. Polonya*, no. 20071/07, 17.4.2012, §239.

³³ *S. v. İsviçre*, nos. 12629/87, 13965/88, 28.11.1991, § 48; *Artico v. İtalya*, no. 6694/74, 13.05.1980, § 33; *Öcalan v. Türkiye [BD]*, no. 46221/99, 12.05.2005; § 133; *Sakhnovskiy v. Rusya [BD]*, no. 21272/03, 01.11.2010, § 97.

³⁴ *Quaranta v. İsviçre*, no.12744/87, 24.05.1991, §30; *Dvorski v. Hırvatistan [BD]*, no 25703/11, 20.10.2015, § 79.

³⁵ *Sakhnovskiy v. Rusya [BD]*, no. 21272/03, 01.11.2010, § 102.

³⁶ *Orlov v. Rusya*, no. 29652/04, 21.6.2011, § 106.

hakkı meşru gerekçeler ışığında kısıtlanabilirse de yargılama süreci bütün olarak göz önüne alındığında, sanığın Sözleşme haklarından mahrum kalıp kalmadığı incelenmektedir³⁷. Gizli iletişim hakkı bakımından getirilen kısıtlamaların amaçlarıyla orantılı olması için hakkın özüne zarar verecek ve hakkı etkililikten yoksun bırakacak seviyede olmaması adına yasayla öngörülmüş olması, ilgili kişiler için öngörülebilir olması, meşru amaçları izlemesi ve demokratik bir toplumda gerekli olması kanaatinin oluşması gerekir³⁸.

Sanığın oluşturduğu güvenlik riski meşru kısıtlamalar bağlamında bir gerekçe olarak değerlendirilebilir. Bu türden bir riskin varlığı, isnat edilen suçlamanın niteliği, kişinin suçluluk profili, muhakeme sürecindeki davranışları gibi hususlardan çıkarılabilecektir³⁹. Bu çerçevede AİHM'in terör ve diğer örgütlü suçlar bakımından bu türden kısıtlamalara müsamaha gösterdiği bilinmektedir⁴⁰.

Söz gelimi şüphelinin uyuşturucu ticareti gerçekleştiren bir çete üyesi olması, soruşturma esnasında henüz kimi diğer şüphelilerin yakalanmadığı ve şüphelinin çelişkili beyanları gözetilerek belli bir süre zarfında müdafii ile iletişiminin soruşturma hâkimi tarafından denetlenmesine yönelik tedbire yapılan itirazda mahkemece madde 6/3-c kapsamında bir ihlal tespit edilmemiştir⁴¹. Bu türden denetimlerin haklı görülebileceği istisnai durumlarda görüşmelerin görsel olarak denetlenmesi kısıtlama amaçları açısından yeterli kabul edilmektedir⁴². Buna aykırı biçimde şüphelinin cezaevi görevlisinin huzurunda ve avukatıyla paylaştığı belgeler de incelenerek iletişiminin kısıtlanması⁴³, müdafii ile

³⁷ *John Murray v. Birleşik Krallık*, no. 18731/91, 8/2/1996, § 63; *Öcalan. v. Türkiye [BD]*, no. 46221/99, 12.05.2005; § 133.

³⁸ *Altay v. Türkiye (no.2)*, no. 11236/09, 09.04.2019, § 52; *Canavcı ve diğerleri v. Türkiye*, no: 24074/19, 14.11.2023, § 93.

³⁹ *Khodorkovskiy ve Lebedev v. Rusya*, nos. 11082/06, 13772/05, 25.07.2013, § 628.

⁴⁰ *Erdem v. Almanya*, no. 38321/97, 05/07/2001, §65 vd.

⁴¹ *Kempers v. Avusturya*, no. 21842/93, 27.02.1997.

⁴² *Öcalan v. Türkiye [BD]*, no. 46221/99, 12.05.2005, § 133; *Istratii v. Moldova*, nos., 8721/05 8705/05 8742/05, 27.03.2007, § 99.

⁴³ *S. v. İsviçre*, nos. 12629/87, 13965/88, 28.11.1991, § 49 – 51. Atılı suçun ciddiyetine rağmen aynı olaya ilişkin diğer şüphelilerin müdafileriyle savunma stratejilerini koordine etme amaçlı iş birliği olasılığı kısıtlama açısından yeterli görülmemiş, ilave olarak müdafinin meslek etiği ya da davranışlarından kaynaklı bir sebep bulunmadığına dikkat çekilmiştir.

müvekkili arasındaki telefon görüşmelerinin zorlayıcı bir neden olmadan gizlice dinlenmesi⁴⁴, müdafii ile gizli iletişimi engelleyecek biçimde cam bölme kullanılması⁴⁵, duruşma esnasında hakim tarafından müdafii ve müvekkili arasında gerçekleştirilen yazışmaların denetlenmesi⁴⁶, sanığın polis gözetiminde mahkemeye getirildiği ve bekleme alanında müdafisinin o anda hazırlayıp kendisine vermek istediği belgenin polis tarafından şüphe yokluğunda denetlenmesi⁴⁷ hallerinde gizli iletişime yapılan müdahalelerde Sözleşme güvencelerine aykırılıklar tespit edilmiştir. Yine davanın karmaşıklığı ve suçlamaların ciddiyetine binaen müdafii ile yapılan görüşmelerin sayısına ve süresine getirilen ölçüsüz kısıtlamalar nedeniyle etkili hukuki yardım engellenmiş kabul edilmektedir⁴⁸.

İletişime müdahale yalnızca sözlü iletişim için değil, aynı zamanda tarafların birbiriyle paylaştığı materyaller ve dolayısıyla yazışmalar için de gündeme gelebilir⁴⁹. Böylesi durumlarda bu müdahalenin ve evleviyetle ilgili materyallerin sanık aleyhinde kullanımının istisnai olması ve acil bir ihtiyaçla gerekçelendirilmesi gerektiği vurgulanarak AİHM tarafından katı bir denetime tabi tutulacağı ifade edilmektedir⁵⁰. Bireyler arasındaki tüm yazışmaların Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında korunacağı kabul edilirken avukatlar ve müvekkilleri arasındaki yazışmalara daha kuvvetli bir koruma sağlanacağı ifade edilmektedir⁵¹. Bu çerçevede kötüye kullanıma karşı yeterli ve uygun güvencelerin bulunması

⁴⁴ *Zagaria v. İtalya*, no. 58295/00, 27.11.2007, §36; **HARRIS/O'BOYLE/BATES** vd., p. 481; **HİRVELÄ/HEİKKİLÄ**, Fair Trial, p. 303.

⁴⁵ *Istratii v. Moldova*, nos., 8721/05 8705/05 8742/05, 27.03.2007, § 101. Başvurucunun bu yöndeki iddiaları bakımından bkz: *Castravet v. Moldova*, no. 23393/05, 13.03.2007, § 42 vd. Aksi yönde şüphelinin tehlikeli olmasından kaynaklı cam bölme kullanımında ihlal olmadığı hakkında bkz: *Kröcher ve Möller v. İsviçre*, no. 8463/78, 09.07.1981, § 14.

⁴⁶ *Khodorkovskiy ve Lebedev v. Rusya*, nos. 11082/06, 13772/05, 25.07.2013, § 645.

⁴⁷ *Laurent v. Fransa*, no. 28798/13, 24.5.2018, §§43–49; **HİRVELÄ/HEİKKİLÄ**, Right to Respect for Private Life, p. 371.

⁴⁸ *Öcalan v. Türkiye [BD]*, no. 46221/99, 12.05.2005, § 137; *Sakhmovskiy v. Rusya [BD]*, no. 21272/03, 01.11.2010, § 104.

⁴⁹ Avukatla müvekkil arasındaki haberleşmenin gizliliği AİHM içtihadında geniş olarak değerlendirilmiş ve bilgisayar sabit diskleri, elektronik veriler, bilgisayar dosyaları ve e-posta hesapları, hatta avukat tarafından yazılarak verilen katlanmış kâğıt parçası dahil bu koruma çerçevesinde değerlendirilmiştir. **HİRVELÄ/HEİKKİLÄ**, Right to Respect for Private Life, p. 370.

⁵⁰ *Khodorkovskiy v. Rusya*, no. 5829/04, 31.05.2011, § 198.

⁵¹ *Michaud v. Fransa*, no. 12323/11, 06/12/2012, § 118.

elzemdir⁵². Avukat ve müvekkili arasındaki yazışmanın bir dava ile ilgili ya da genel niteliğe sahip olması bakımından bir ayırım yapılmayacağı, bu ikisi arasındaki sınırın çizilmesinin zor olması sebebiyle türlü konuları içerebileceği ve bu ilkenin hem sözlü iletişim bakımından (*a fortiori*) hem de yazılı iletişim bakımından geçerli olduğu tespit edilmiştir⁵³. Cezaevindekilerin yazışmalarının denetimi açısından AİHM tarafından çeşitli ilkelere belirlenmiştir. Bu çerçevede cezaevi yetkilileri bir avukatın tutuklu veya hükümlüye gönderdiği yazışmaları, ancak olağan tedbirlerin uygulanmasıyla açığa çıkarılamayan yasadışı ek içerdiğine yönelik makul sebepler doğrultusunda açabilir. Ancak yazışmanın yalnızca açılabilmesi ve fakat okunmaması gerektiği kabul edilmektedir. Mektubun ilgilisi yanında açılması gibi okunmasını önleyici tedbirlerle bu hususun sağlanabileceği ifade edilmektedir. Cezaevindekilerin avukatına ya da avukatlarının bu kişilere gönderdikleri mektupların okunması, ancak istisnai durumlarda, yetkililerin mektubun içeriğinin cezaevi güvenliğini veya diğer kişilerin güvenliğini tehlikeye düşürdüğü veya suç niteliği taşıdığı gerekçesiyle “gizliliğin kötüye kullanıldığına” inanmaları için makul bir nedenlerinin bulunduğu istisnai koşullar altında izin verilebilir. Neyin makul sebep sayılacağı konusunda objektif gözlemciyi ayrıcalıklı iletişim kanalının kötüye kullanılacağına ilişkin ikna edici olgu ve bilgilerin varlığı gerekli görülmektedir⁵⁴.

İletişim araçlarının belirlenmesi konusunda da Sözleşmeciler devletlerin belirli bir takdir marjının varlığı kabul edilmektedir⁵⁵. Hükümlünün avukatının müvekkiline iletilmesi için cezaevinin ortak mail adresine gönderdiği e-postanın müvekkiline iletilmemesi ve cezaevi yönetimince diğer iletişim araçlarının kullanılmasının bildirildiği bir örnekte AİHM, iç hukuk tarafından izin verilen iletişim yöntemlerinin uluslararası kurallara uygun olduğunu; posta, telefon ve ziyaret imkânları sağlandığından devletin pozitif yükümlülüğünü yerine getirdiğini belirterek Sözleşme'nin 8. maddesi bağlamında bir ihlal tespit etmemiştir⁵⁶.

⁵² *Erdem v. Almanya*, no. 38321/97, 05/07/2001, §65.

⁵³ *Campbell v. Birleşik Krallık*, no. 13590/88, 25.03.1992, § 48.

⁵⁴ *Campbell v. Birleşik Krallık*, no. 13590/88, 25.03.1992, § 48; *Erdem v. Almanya*, no. 38321/97, 05/07/2001, §61; *Boris Popov v. Rusya*, no. 23284/04, 28.10.2010, §111.

⁵⁵ **HİRVELÄ/HEİKKİLÄ**, Right to Respect for Private Life, p. 362.

⁵⁶ *Helander v. Finlandiya*, no. 10410/10, 10.9.2013, §§53–56.

Bu çerçevede gündeme gelebilecek başka bir müdahale türü de müdafinin bürosunda yapılan aramalar ve müvekkili ile arasındaki yazılı iletişimine ilişkin elde edilen bulgulardır. AİHM içtihadına bu gibi durumlar genellikle Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamında incelenirse de mesleki gizliliğe yapılan bu müdahalenin aynı zamanda etkili hukuki yardımı ve müvekkilin menfaatlerini etkilemesi halinde Sözleşme'nin md. 6/1 ve 6/3-c hükümleri kapsamında incelenmesi gerektiği kabul edilmektedir⁵⁷.

Kişinin polis merkezinde olduğu esnada avukatıyla görüşmesinin gizli biçimde izlenmesinin özel hayata ve haberleşmeye saygı gösterilmesi hakkına son derece büyük bir müdahale teşkil ettiği, bu türden müdahalelerin Sözleşme'nin 8. maddesinin sağladığı güvencelere keyfi müdahalelerden korunmasını sağlayacak ilkeler ışığında değerlendirilmesi gerektiği kabul edilmektedir⁵⁸. Öte yandan ifade etmek gerekir ki avukat-müvekkil gizliliğine ve dolayısıyla savunma haklarına yönelik bir müdahalenin mutlaka fiili veya gizli dinleme biçiminde gerçekleşmesine gerek bulunmamaktadır. Böyle bir müdahale yapıldığına ilişkin makul gerekçelere dayanan samimi bir inanç kaçınılmaz olarak avukat ve müvekkili arasındaki özgür tartışmayı ve yardımın etkililiğini etkileyecektir⁵⁹.

Sanığın video konferans yöntemiyle duruşmaya katıldığı durumlarda iletişimin gizliliği Sözleşme bağlamında ele alınan diğer bir konudur. Mafya aktiviteleri ile bağlantılı ciddi suçlar isnat edilen sanığın, müdafisinin bulunduğu yerde hazır olduğu ve gizlilik içinde görüşebildiği⁶⁰, temyiz aşamasındaki duruşmayı video konferans yöntemiyle takip ettiği (fakat katılmadığı) ve duruşma sırasında olmasa da duruşma öncesinde müdafileri ile görüştüğü⁶¹ durumlarda adil yargılanma hakkının ihlal edilmediği tespit edilirken Taraf devlet tarafından kurulup işletilen ve yeterli gizliliği sağlayıp sağlamadığı konusunda şüpheli olan bir video konferans sistemi aracılığıyla duruşma başlamadan önce kısa süreliğine konuşabildiği durumda Sözleşme'nin 6/3-c maddesiyle birlikte ele alındığında 6/1 maddesinin ihlal edildiği sonucuna varılmıştır⁶².

⁵⁷ *Niemietz v. Almanya*, no. 11082/06, 16.12.1992, § 37; *Khodorkovskiy ve Lebedev v. Rusya*, nos. 11082/06, 13772/05, 25.07.2013, § 629.

⁵⁸ *R.E. v. Birleşik Krallık*, no. 62498/11, 27.10.2015, §131 vd.

⁵⁹ *Castravet v. Moldova*, no. 23393/05, 13.03.2007, § 51.

⁶⁰ *Marcello Viola v. İtalya*, no. 45106/04, 05.10.2006, § 75.

⁶¹ *Golubev v. Rusya*, no. 26260/02, 09.11.2006.

⁶² *Sakhnovskiy v. Rusya [BD]*, no. 21272/03, 01.11.2010, § 104.

Avukat-müvekkil ilişkisinin gizliliği mutlak olmasa da bir kimsenin salt tutuklu olması müdafisiyle gerçekleştirdiği tüm yazılı iletişimin incelenmesi için yeterli bir dayanak sağlamayıp, müdahale belirsiz süreli ve somut olaya ilişkin koşullara uygun gerekçelendirilmedikçe uygulanmamalıdır⁶³. Bu çerçevede kişinin müdafisi ile olan tüm yazışmaların demokratik toplumda gerekli olduğunu gösteren yeterli nedenlerin yokluğunda gelişigüzel ve rutin olarak kontrol edilmesi Sözleşme'nin 8. maddesine aykırılık teşkil edecektir⁶⁴. Her ne kadar Sözleşmeciler devletlerin sınırlama konusunda belirli bir takdir marjı olsa da böylesi sistematik incelemelerde denetlemenin acil bir sosyal ihtiyaçtan kaynaklanması ve izlenen meşru amaçla orantılı olması gerekliliklerinin karşılanmayacağı belirtilmelidir⁶⁵. Ayrıca avukatların ayrıcalıklı statüleri gereğince Sözleşmeciler devletlerin haberleşmenin gizliliğine yönelik müdahaleler bakımından pozitif yükümlülüğü söz konusu olup demokratik topluma ilişkin gerekliliklerin bu çerçevede de değerlendirilmesi gerekmektedir⁶⁶.

Dolayısıyla kısıtlama uygulanabilecek sınırlı haller bakımından yalnızca istisnai durumlarda ve kötüye kullanımlara karşı uygun ve yeterli güvencelerle çevrili olma koşuluyla Sözleşme standartlarıyla uyum sağlanabileceği kabul edilmektedir⁶⁷. Bununla birlikte izin verilebilir sınırların değerlendirilmesindeki takdir marjının önemli suçların işlenmesinin veya cezaevi güvenliğinin önemli ihlallerinin önlenmesi gibi istisnai durumlarda dahi dar olduğunu belirtmek gerekir⁶⁸. Söz gelimi terör faaliyetlerinden dolayı özgürlüğü kısıtlanan kişiler açısından bu kişilerin Sözleşme kapsamından çıkarılamayacağı, Sözleşmece tanınan hak ve özgürlüklerinin özünün ihlal edilmemesi ve ulusal mercilerin toplumu şiddete karşı korumak için mutlak surette gerekli olduğu ölçüde bu kişiler hakkında meşru kısıtlamalar uygulanabileceği kabul edilmektedir⁶⁹.

⁶³ *Khodorkovskiy v. Rusya*, no. 5829/04, 31.05.2011, § 640.

⁶⁴ *Jankauskas v. Litvanya*, no. 59304/00, 24.02.2005, § 22.

⁶⁵ **HİRVELÄ/HEİKKİLÄ**, Right to Respect for Private Life, p. 341. *Petrov v. Bulgaristan*, no. 15197/02, 22.5.2008, §§43–45. Karara konu olayda başvurucunun avukatına ve avukatının kendisine yazdığı yazışmalar dahil olmak üzere gerçekleştirdiği tüm iletişimler açısından izleme tedbiri uygulanmıştır.

⁶⁶ **YÜZER ELTİMUR**, s. 46 – 47.

⁶⁷ *M v. Hollanda*, no. 2156/10, 25.07.2017, § 88; *Demirtaş ve Yüksekdağ Şenoğlu v. Türkiye*, nos. 10207/21 10209/21, 06.06.2023, § 106.

⁶⁸ **TANER**, s. 200.

⁶⁹ *Altay v. Türkiye (no.2)*, no. 11236/09, 09.04.2019, § 52.

II. TÜRK HUKUKUNDA TUTUKLU VE HÜKÜMLÜLERİN AVUKATLARI İLE GİZLİ İLETİŞİMLERİNE İLİŞKİN SINIRLAMALAR VE SINIRLAMALARIN TEMEL HAKLAR PERSPEKTİFİNDEN İRDELENMESİ

A. Gizli İletişime İlişkin Genel Kurallar

1. Hükümlülere İlişkin Kurallar

Çalışmamız kapsamında değerlendirilecek hükümlü ve tutuklu kişilerin genel hatlarını çizdiğimiz müdafî yardımından yararlanma ve gizliliğin sağlandığı koşullarda iletişim hakkı bağlamında müdafileri ve avukatları ile iletişimlerine yönelik olarak iç hukuktaki düzenlemelere değinmek gereklidir. Hükümlülerin avukat ile görüşmesine ilişkin genel ve özel kurallar, Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkındaki Kanun'da (İnfaz Kanunu) yer almaktadır. İnfaz Kanunu'nun 59. maddesinin 2. fıkrası uyarınca avukat ve noter ile görüşmenin tatil günleri dışında ve çalışma saatleri içinde, bu iş için ayrılan görüşme yerlerinde, konuşulanların duyulamayacağı, ancak güvenlik nedeniyle görülebileceği bir biçimde yapılacağı düzenlenmektedir. Yine aynı Kanun'un ziyaret ve görüşlerde uyulacak esaslar başlıklı md. 86/4 düzenlemesi uyarınca ceza infaz kurumlarına giren avukatlarca savunmaya ilişkin olduğu yazılı olarak beyan edilen belge ve dosyaların incelemeye tâbi tutulamayacağı hüküm altına alınmıştır.

Bu hükümlerden anlaşılacağı üzere genel kural avukatın kuruma yönelik genel bir zaman sınırlaması dışında müvekkiliyle gizliliğin ihlal edilmeyeceği biçimde görüşebileceği yönündedir⁷⁰. Ancak İnfaz Kanunu'nda 2016 yılında OHAL ilanı sonrasında yapılan değişikliklerle birlikte konuya ilişkin birçok tartışmalı husus gündeme gelmiştir. 3/10/2016 tarihli ve 676 sayılı KHK ile getirilen hükümler 1/2/2018 tarihli ve 7070 sayılı Kanunun 6'ncı maddesiyle aynen kabul edilerek kanunlaşmıştır.

Buna göre md. 59/4 düzenlemesi uyarınca avukat ile hükümlünün görüşmesi sırasında; hükümlünün avukatına veya avukatın hükümlüye verdiği belge veya belge örnekleri, dosyalar ve aralarındaki konuşmaya ilişkin olarak kendilerinin tuttukları kayıtların incelenemeyeceği ve hükümlünün avukatı ile yaptığı görüşmenin dinlenemeyeceği ve kayda

⁷⁰ Aynı düzenleme 31083 sayılı Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Yönetmelik'in (İnfaz Yönetmeliği) 72. Maddesinde de yer almaktadır.

alınamayacağı genel bir kural olarak düzenlenmiştir. Sınırlamalar ise devam eden fıkralarda şu biçimde açıklanmıştır:

“... ”

(5) *Türk Ceza Kanununun 220’nci maddesinde ve İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümlerinde tanımlanan suçlar ile 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlardan mahkûm olanların avukatları ile görüşmelerinde, toplumun ve ceza infaz kurumunun güvenliğinin tehlikeye düşürüldüğüne, terör örgütü veya diğer suç örgütlerinin yönlendirildiğine, bu örgütlere emir ve tâlimat verildiğine veya yorumları ile gizli, açık ya da şifreli mesajlar iletildiğine ilişkin bilgi, bulgu veya belge elde edilmesi hâlinde, Cumhuriyet başsavcılığının istemi ve infaz hâkiminin kararıyla, üç ay süreyle; görüşmeler teknik cihazla sesli veya görüntülü olarak kaydedilebilir, hükümlü ile avukatın yaptığı görüşmeleri izlemek amacıyla görevli görüşmede hazır bulundurulabilir, hükümlünün avukatına veya avukatın hükümlüye verdiği belge veya belge örnekleri, dosyalar ve aralarındaki konuşmalara ilişkin tuttukları kayıtlara elkonulabilir veya görüşmelerin gün ve saatleri sınırlandırılabilir.*

(6) *İnfaz hakimliği hükümlünün; kurallara uyumunu, toplum veya ceza infaz kurumu bakımından arz ettiği tehlikeyi ve rehabilitasyon çalışmalarındaki gelişimini değerlendirerek, kararda belirttiği süreyi üç aydan fazla olmamak üzere müteaddit defa uzatabileceği gibi kısıtılmasına veya sonlandırılmasına da karar verebilir.*

(7) *Beşinci fıkra kapsamına giren hükümlünün yaptığı görüşmenin, aynı fıkroda belirtilen amaca yönelik yapıldığının anlaşılması hâlinde, görüşmeye derhal son verilerek, bu husus gerekçesiyle birlikte tutanağa bağlanır. Görüşme başlamadan önce taraflar bu hususta uyarılır.*

(8) *Hükümlü hakkında, yedinci fıkra uyarınca tutanak tutulması hâlinde, Cumhuriyet başsavcılığının istemiyle hükümlünün avukatlarıyla görüşmesi infaz hâkimince altı ay süreyle yasaklanabilir. Yasaklama kararı, hükümlüye ve yeni bir avukat görevlendirilmesi için derhal ilgili baro başkanlığına bildirilir. Cumhuriyet başsavcılığı baro tarafından bildirilen avukatın değiştirilmesini baro başkanlığından isteyebilir. Bu fıkra hükmüne göre görevlendirilen avukata, 23/3/2005 tarihli ve 5320 sayılı Ceza Muhakemesi Kanununun Yürürlük ve Uygulama Şekli Hakkında Kanununun 13’üncü maddesine göre ücret ödenir.*

(9) *İnfaz hâkimi tarafından bu madde uyarınca verilen kararlara karşı 4675 sayılı Kanuna göre itiraz edilebilir.*

(10) *Bu madde hükümleri 9 uncu maddenin üçüncü fıkrasına göre yüksek güvenlikli ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler ile beşinci fıkradaki suçlardan hükümlü olup, başka bir suçtan dolayı şüpheli veya sanık sıfatıyla avukatıyla görüşen hükümlüler hakkında da uygulanır...*

Görüleceği üzere yapılan değişikliklerle birlikte belli suçlar bakımından hükümlülerin avukatlarıyla gizli iletişimine yönelik olarak ciddi sınırlamaların uygulanabilmesine imkân doğmuştur.

Öte yandan yazılı haberleşme kapsamında düzenlenen haklara da değinmek gerekir. İnfaz Kanunu'nun 68. maddesinde hükümlünün mektup, faks ve telgrafları alma ve gönderme hakkı ücreti kendisince karşılanması koşuluyla kabul edilmiştir. Ancak bu hak bakımından da çeşitli sınırlamalar öngörülmüş, savunma için avukata gönderilen mektup, faks veya telgrafların ise denetime tabi tutulmayacağı genel kuralı ve kuralın istisnası şu biçimde düzenlenmiştir:

"... (2) Hükümlü tarafından gönderilen ve kendisine gelen mektup, faks ve telgraflar; mektup okuma komisyonu bulunan kurumlarda bu komisyon, olmayanlarda kurumun en üst amirince denetlenir.

(3) *Kurumun asayiş ve güvenliğini tehlikeye düşüren, görevlileri hedef gösteren, terör ve çıkar amaçlı suç örgütü veya diğer suç örgütleri mensuplarının haberleşmelerine neden olan, kişi veya kuruluşları paniğe yönlendirecek yalan ve yanlış bilgileri, tehdit ve hakareti içeren mektup, faks ve telgraflar hükümlüye verilmez. Hükümlü tarafından yazılmış ise gönderilmez.*

(4) *Hükümlü tarafından resmî makamlara veya savunması için avukatına gönderilen mektup, faks ve telgraflar denetime tâbi değildir. (Ek cümle:17/6/2021-7328/7 md.) Bu iletiler, alıcısı dışındaki kişilerin erişimini engelleyici tüm tedbirler alınarak hükümlünün talebine göre posta yoluyla veya elektronik ortamda alıcısına ulaştırılabilir.*

(5) (Ek:17/6/2021-7328/7 md.) *Kamu düzeninin korunması ile kişi, toplum ve kurum güvenliğinin sağlanması veya suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla terör suçları, örgüt kurmak, yönetmek veya örgüte üye olmak suçları ile örgüt faaliyeti kapsamında işlenen suçlardan mahkûm olan veya tehlikeli hâlde bulunan ya da dışarı ile iletişiminin kurum güvenliği açısından tehlikeli olabileceği değerlendirilen hükümlülere gelen veya bu hükümlüler tarafından gönderilen mektup, faks ve telgraflar dijital olarak kaydedilebilir veya fiziki olarak saklanabilir. Bunlar, amacı dışında kullanılamaz, kanunda açıkça belirtilen hâller dışında hiçbir kişi veya kurumla paylaşılamaz, herhangi bir soruşturma veya kovuşturmayla konu edilmemiş ise en geç bir yıl sonunda silinir veya imha edilir.*

Silme veya imha işlemi Cumhuriyet savcısı tarafından denetlenir. Bu fıkra hükmü dördüncü fıkra bakımından uygulanmaz."

2. Tutuklulara İlişkin Kurallar

Şüpheli veya sanığın soruşturma ve kovuşturmanın her aşamasında müdafî yardımından yararlanabileceği ve avukatın kendisiyle şüpheli veya sanıkla görüşme ifade alma veya sorgu süresince yanında olma ve hukukî yardımda bulunma hakkının engellenemeyeceği ve kısıtlanamayacağı Ceza Muhakemesi Kanunu'nun (CMK) 149. maddesinde genel bir düzenleme olarak yer almaktadır. Diğer taraftan İnfaz Kanunu'nun tutuklunun hakları başlıklı 114. maddesinin 5. fıkrasında tutuklunun müdafîsi ile olan haberleşmesine ve kurum düzeni çerçevesinde temas ve görüşmelerine hiçbir suretle engel olunamayacağı ve kısıtlamalar konulamayacağı güvence altına alınmıştır. Ayrıca İnfaz Yönetmeliği'nin 139/5-a düzenlemesi uyarınca şüpheli veya sanığın, vekâletname aranmaksızın müdafî ile her zaman ve konuşulanları başkalarının duymayacağı bir ortamda görüşebileceği, bu kişilerin müdafîleri ile yazışmalarının denetime tâbi tutulamayacağı ifade edilmektedir. Bu düzenlemeler uyarınca hükümlülerden farklı olarak tutuklu ile müdafî görüşmelerine yönelik herhangi bir zaman kısıtının öngörülmediği ifade edilebilir⁷¹.

Öte yandan İnfaz Kanunu'nun 59. maddesinde yapılan değişiklikler ilgili dönemde tutuklular bakımından da sonuç doğuracak şekilde düzenlenmiştir. İlgili hükümler şu biçimdedir:

"10-) Bu madde hükümleri 9 uncu maddenin üçüncü fıkrasına göre yüksek güvenlikli ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler ile beşinci fıkradaki suçlardan hükümlü olup, başka bir suçtan dolayı şüpheli veya sanık sıfatıyla avukatıyla görüşen hükümlüler hakkında da uygulanır.

11-) Tutuklular hakkında bu madde hükümlerine göre karar vermeye soruşturma aşamasında sulh ceza hâkimi, kovuşturma aşamasında mahkeme yetkilidir."

Bu düzenlemelerle birlikte İnfaz Kanunu'nun 59/5 hükmünde yer aldığı şekliyle sınırlamaların tutuklular hakkında da uygulanabileceği öngörülmüştür. Ayrıca yüksek güvenlikli ceza infaz kurumlarında bulunan ve İnfaz Kanunu'nun 59/5 hükmünde düzenlenen suçlardan hükümlü olan ve bu hükümlülük sonrasında hakkında başka bir suç isnadı

⁷¹ ÖLMEZ, Gökhan / ÜNAL, Osman Gazi / KARABULAT, Efe Can / KAYA, Funda, İnfaz Hukuku, ÖZGENÇ, İzzet/ŞAHİN, Cumhur, (Editörler) 6. Bası, Ankara, 2023, s. 81.

nedeniyle soruşturma veya kovuşturma süreci devam eden kişiler açısından da kısıtlamaların uygulanması amaçlanmıştır.

B. Anayasa Mahkemesinin İptal İstemlerine Yönelik Yaklaşımı

1/2/2018 tarihli ve 7070 sayılı Kanun ile İnfaz Kanunu'nda gerçekleştirilen ilgili değişiklikler Anayasa Mahkemesi (AYM) önüne iptal başvurusuna konu olarak gelmiş ve sınırlamaların uygunluğu AYM tarafından temel haklar perspektifinden ele alınmıştır. AYM E.2018/73, K.2019/65, 24/07/2019 sayılı kararında İnfaz Kanunu'nda yapılan değişiklikleri ayrı ayrı değerlendirmiştir.

AYM hükümlüler bakımından İnfaz Kanunu'nun 59/5 hükmü açısından Anayasa'nın 20. maddesine göre gerçekleştirdiği incelemede gizliliğin sınırlanması yönünden meşru amaçların bulunduğu, hükümlülerin tümü bakımından kategorik bir sınırlama getirilmediği, kısıtlama için belli bir süre öngörüldüğü ve karar yetkisinin yargı organlarına bırakıldığı, karara itiraz imkânı bulunduğu gerekçeleriyle değişikliklerin özel hayata saygı hakkına orantısız ve ölçüsüz bir sınırlama getirmediğini kabul ederek iptal istemini reddetmiştir⁷².

Ancak avukatla görüşme hakkının 5275 sayılı Kanun'un 59. maddesinin (5) numaralı fıkrasında belirtilen suçlardan hükümlü olup *"başka bir suçtan dolayı şüpheli veya sanık sıfatıyla avukatıyla görüşen hükümlüler"* ibaresi açısından şüpheli veya sanığın etkili bir hukuki yardım alabilmesi ve savunma hakkını etkili bir şekilde kullanması doğrultusunda gerekli olan güvencelerin öngörülmediği, kuralla getirilen sınırlamanın kişiye yüklediği külfetin aşırı ve orantısız olduğu ve müdafî yardımından yararlanma hakkına ölçüsüz bir sınırlama getirdiği bu nedenle hükmün *"...görüşmeler teknik cihazla sesli veya görüntülü olarak kaydedilebilir, hükümlü ile avukatın yaptığı görüşmeleri izlemek amacıyla görevli görüşmede hazır bulundurulabilir, hükümlünün avukatına veya avukatın hükümlüye verdiği belge veya belge örnekleri, dosyalar ve aralarındaki konuşmalara ilişkin tuttukları kayıtlara elkonulabilir..."* bölümü yönünden Anayasa'nın 13. ve 36. maddelerine aykırı olduğu tespit edilmiştir⁷³. Bu itibarla kapsam içerisine giren şüpheli veya sanıklar bakımından *"görüşmelerin gün ve saatlerinin sınırlandırılabilmesi"* yönünden tedbirin ölçüsüz bir sınırlama olmadığı değerlendirilerek bu tedbire ilişkin iptal istemi kabul edilmemiştir⁷⁴.

⁷² AYM E.2018/73, K.2019/65, 24/07/2019, § 89 – 100.

⁷³ AYM E.2018/73, K.2019/65, 24/07/2019, § 112 – 124.

⁷⁴ AYM E.2018/73, K.2019/65, 24/07/2019, § 121.

5275 sayılı Kanun'un 59. maddesine eklenen (11) numaralı fıkra bakımından ise AYM ilgili kuralın yalnızca sınırlamaların yargı kararıyla gerçekleştirilebileceğini öngördüğünü müdafiden yararlanma hakkına yönelik sınırlamanın sebebinin oluşturmadığını bu nedenle iptal isteminin yerinde olmadığını ifade etmiştir⁷⁵.

C. Sınırlamaların Temel Haklar Perspektifinden ve Genel İlkeler Açısından Değerlendirilmesi

AYM'nin yukarıda özetlenen kararı neticesinde hükümlü ve tutukluların avukat ile gizli biçimde görüşmesine imkân sağlayan kurallar bakımından zaten karmaşık olarak formüle edilen mevzuatın iyiden iyiye karmaşık ve bazı yönlerden belirsiz bir hâl aldığını söylemek mümkündür. Buna göre İnfaz Kanunu'nda yer alan ve avukat ile gizlilik içerisinde görüşmeye imkân sağlayan genel kurallar açısından bir değişiklik olmasa da geniş yelpazede çeşitli sınırlamalar mevcudiyetini sürdürmektedir.

1. Hükümlülerin Gizli Görüşmelerine Yönelik Sınırlamaların Değerlendirilmesi

a. İstisnai Koşullar ve Meşru Amaçlar Bakımından

İptale ilişkin AYM kararı ile Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 220'nci maddesinde ve İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümlerinde tanımlanan suçlar ile 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu (TMK) kapsamına giren suçlardan hükümlü kişilerin avukatla görüşmeleri bakımından çeşitli gerekçelerle gizliliğin ortadan kaldırılabilmesi bakımından bir problem tespit edilmemiştir. Anılan suçlar, TCK'da düzenlenen örgütlenme suçları, devletin güvenliğine karşı suçlar, anayasal düzene karşı suçlar, milli savunmaya karşı suçlar, devlet sırlarına karşı suçlar ve casusluk ile TMK kapsamındaki suçlardan oluşmaktadır. Ayrıca İnfaz Kanunu md. 59/10 uyarınca yüksek güvenlikli ceza infaz kurumunda bulunan hükümlüler de tedbirlerin uygulanabileceği kapsama dahil edilmiştir.

İlgili kategori bağlamında yukarıda da değinilen AİHM içtihadı kapsamında özellikle terör ve diğer örgütlü suçlar ile devletin güvenliğine karşı suçlar bakımından çeşitli kısıtlamaların uygulanmasının istisnai koşulların varlığı altında demokratik toplumda gerekli olabileceği ve Sözleşmeciler devletlerin bu alanda uygun gördüğü tedbirleri alabileceği

⁷⁵ AYM E.2018/73, K.2019/65, 24/07/2019, § 131.

kabul edilmektedir⁷⁶. Dolayısıyla ilk bakışta bu gibi suçlardan hüküm giyenler açısından istisnai koşullar halinde görüşmelerin gizliliğin sınırlandırılmasına bir mâni olmadığı düşünülebilir. Ancak kısıtlama kapsamına giren suç türlerinin oldukça geniş çerçevede belirlendiği gözlemlenmektedir. Yüksek güvenlikli ceza infaz kurumunda bulunan hükümlülerin de dahil edilmesiyle birlikte cezaevi nüfusunun hatırı sayılır bir bölümü açısından tedbirlerin uygulanabilmesi ihtimali mümkün hale gelmiştir. Benzeri düzenlemelere Almanya⁷⁷ ve İspanya'da⁷⁸ rastlamak mümkünse de bu örneklerde avukat ile iletişime yönelik müdahalelere yalnızca terör suçlarıyla sınırlı olarak izin verildiği görülmektedir. Nitekim kanun kapsamında yer alan suçlar arasında değerlendirilecek TMK md. 6 uyarınca açıklama ve yayma ile TMK md. 7/2 vd. uyarınca terörizmin veya terör örgütünün propagandası suçları açısından uygulanabilecek tedbirlerin düzenleme amacıyla bağdaşmadığı ifade edilmektedir⁷⁹. Bu haliyle düzenlemenin istisnai kapsamda olması gereken suçlar açısından bu özelliği taşımadığı ifade edilebilir. AİHM, terör faaliyetlerinden ötürü özgürlüklerinden kısıtlananlar bağlamında dahi "ulusal mercilerin toplumu şiddete karşı korumak için *mutlak surette* gerekli olduğu ölçüde" bu kişilere yönelik sınırlamalar uygulanabileceğinin altını çizmiştir⁸⁰. AYM ise iptal istemine ilişkin kararında sınırlamalar açısından "... *millî güvenlik ve kamu düzeni yönünden önem arz eden suçların işlenmesinin önlenmesi amaçlarına ulaşılması bakımından elverişli ve gerekli olmadığı söylenemez.*" biçiminde bir

⁷⁶ *Klass ve diğerleri v. Almanya*, no. 5029/71, 06.09.1978, § 48 vd. İlgili dava haberleşme tedbirleri bakımından öncü davalardan olup keyfiliğe karşı yeterli hukuki güvencelerin sağlandığı kabul edilmiş ve bu karardan sonra gizli izleme tedbirleri AİHM tarafından Sözleşme'nin 8. Maddesi kapsamında ele alınmıştır. **HİRVELÄ/HEİK-KİLÄ**, Right to Respect for Private Life, p. 341. Ayrıca bkz: *Khodorkovskiy ve Lebedev v. Rusya*, nos. 11082/06, 13772/05, 25.07.2013, § 627; *Canavcı ve diğerleri v. Türkiye*, no: 24074/19, 14.11.2023, § 96.

⁷⁷ **DEMİRBAŞ**, s. 324. Alman İnfaz Kanunu'nun (Strafvollzugsgesetz) 29. maddesi uyarınca Alman Ceza Kanunu'nun (Strafgesetzbuch) 129(a) ve 129(b) hükümleri uyarınca terör suçlarında mahkûm olan kişilerin avukatlarıyla olan yazışmaları Alman Ceza Muhakemesi Kanunu (Strafprozeßordnung) 148/2 ve 148(a) hükümleri çerçevesinde denetlenebilir. **LÖWE/ROSENBERG**, s. 586.

⁷⁸ **LÓPEZ**, María Luisa Villamarín: Confidentiality of Correspondence with Counsel as a Requirement of a Fair Trial in Spain, Attorney-Client Privilege, p. 286 vd. Burada yer alan ikinci istisna ise avukatın bir suç işlediğine yönelik objektif delillerin bulunması durumudur.

⁷⁹ **ÖLMEZ/ÜNAL/KARABULAT/KAYA**, s. 85.

⁸⁰ *Altay v. Türkiye (no.2)*, no. 11236/09, 09.04.2019, § 52.

gerekçelendirme ileri sürmüşse de oldukça geniş ve belirsiz bir alanı çevreleyen bu gerekçenin istisnai olma koşuluyla ne derecede uyumlu olduğu tartışmalı görünmektedir.

Mevcut düzenleme açısından sınırlamaların uygulanabileceği istisnai koşullar “toplumun ve ceza infaz kurumunun güvenliğinin tehlikeye düşürüldüğüne, terör örgütü veya diğer suç örgütlerinin yönlendirildiğine, bu örgütlere emir ve talimat verildiğine veya yorumları ile gizli, açık ya da şifreli mesajlar ileildiğine ilişkin bilgi, bulgu veya belge elde edilmesi” halleri olarak ifade edilmiştir. Doktrinde avukat ve hükümlünün yaptığı görüşmeler neticesinde toplumun ve ceza infaz kurumunun güvenliğinin nasıl tehlikeye düşebileceği hususunun belirsiz görünmesi sebebiyle eleştiri konusu edildiği görülmektedir⁸¹. Yukarıda da değinilen içtihat kapsamında AİHM’in Sözleşme’nin 8/2 maddesi bağlamında düzensizliğin ve suçun önlenmesi meşru amacı kapsamında cezaevi güvenliğini tehlikeye düşürecek materyal içermemesi adına avukat ile müvekkili arasındaki iletişimin kontrolünün sağlanabileceğini kabul ettiğini gözlemlemek mümkündür⁸². Strafvollzugsgesetz’in çeşitli hükümlerinde de kurum güvenliği ya da düzenine yönelik tehlike hallerinde ziyaret, yazışma, teslimat gibi imkânların sınırlandırılabilmesine ilişkin düzenlemeler yer almaktadır⁸³. Buna rağmen “toplumun güvenliğinin tehlikeye düşmesi” şartı açısından kavramın oldukça muğlak ve yoruma açık olduğunu, esasen suçla korunan hukuki değerlere benzer biçimde geniş bir sebep öngörüldüğünü ve bu koşulun birçok suç açısından sınırlamaların uygulanabilmesi adına başvurulabilecek denetim imkânını zorlaştıran bir kavram olduğunu söylemek bizce de mümkündür. İlgili şart ve diğer şartlar AYM tarafından güvence kapsamında değerlendirilse de bize göre toplumun güvenliğinin tehlikeye düşmesi şartı, ilgili müdahaleye başvurulmasını zorlaştıracı bir

⁸¹ ÖLMEZ/ÜNAL/KARABULAT/KAYA, s. 85.

⁸² RAINEY/WICKS/OVEY, p. 453. Bkz: *Campbell v. Birleşik Krallık*, no. 13590/88, 25.03.1992, § 41; *Petrov v. Bulgaristan*, no. 15197/02, 22.5.2008, § 42; *Altay v. Türkiye* (no.2), no. 11236/09, 09.04.2019, § 52.

⁸³ Bkz: Strafvollzugsgesetz’in md. 28/2 hükmüne göre kurum güvenliği veya düzeninin tehlikeye girmesi durumlarında yazışma hakkının kısıtlanabileceği, md. 31/(1)-1 hükmüne göre infazın amacı kurum güvenliği veya düzeninin tehlikeye girmesi durumlarında kurum tarafından mektubun gönderilmesinin engellenebileceği, 31/(1)-ve md. 33(3) hükmüne göre kurum güvenliği ve düzeni açısından risk teşkil edebilecek durumlarda zorunlu olması halinde paket teslim alma izninin geçici olarak reddedilebileceği düzenlenmiştir.

güvence sağlamak yerine keyfi biçimde uygulanmasını sağlayamaya elverişli bir “maymuncuk” olarak kullanılabilir niteliktedir⁸⁴.

b. Ölçülülük ve Kötüye Kullanıma Karşı Güvenceler Bakımından

Tedbirlerin uygulanabilmesi şartlarının ölçülülüğü bakımından terör örgütü veya diğer suç örgütlerinin yönlendirilmesi, bu örgütlere emir ve talimat verilmesi veya yorumlar ile gizli, açık ya da şifreli mesajlar iletilmesi durumlarını ayrıca ele almak gerekir. Zira sayılan durumlar ceza kanunları kapsamında cezaya layık görülen fiilleri tarif etmektedir. Başka deyişle bu haller aynı zamanda bu iletişimi sağlayan avukat için de suç ve suça yardım teşkil eden faaliyetlerden olup bu durumların bağımsız soruşturmayı gerektireceği ifade edilmelidir⁸⁵. Böyle bir soruşturma dahi olmadan⁸⁶ yine belirliliği tartışmalı görünen “bilgi, belge, bulgu” elde edilmesi halleri üzerine tedbirin uygulanabilmesi hükümlüler ve avukatlar açısından güvencesiz bir durum yaratabilir. Elbette bu iletişimin kanunda tarif edildiği şekliyle kötüye kullanılması halinde iletişime müdahale gerçekleştirilmesinde bir sakınca bulunmamaktadır. Ancak anılan hallerin gerçekleştiğine ilişkin bilgi, bulgu ve belge elde edilmesinin avukat ile müvekkili arasında gizli görüşmelerin sürdüğü esnada gerçekleşmesi oldukça zor görünmektedir⁸⁷. AİHM içtihadında da kamusal görev

⁸⁴ Düzenlemedeki sınırlamalar sınırları belirsiz ve keyfi müdahale alanı doğurması nedeniyle eleştirilmektedir. ARAS, Bahattin, AİHM Kararları Işığında Hükümlü ve Tutuklu Hakları, Ankara, 2022, s. 156. AİHM tarafından OHAL döneminde bu sınırlamalara yönelik kararlarda ilgililerin bireysel durumlarının somut koşullarına dayalı güvenlik risklerinin varlığı ortaya konulmadan, ulusal güvenlik ve ceza infaz kurumunun güvenliğine yönelik genel gerekçelerle karar verildiği ve uygulamada keyfiliğin riskinin doğduğu ifade edilmiştir. Bkz: *Canavcı ve diğ. v. Türkiye*, no: 24074/19, 14.11.2023, § 102.

⁸⁵ ÖLMEZ/ÜNAL/KARABULAT/KAYA., s. 86.

⁸⁶ CMK md. 151/2 hükmü uyarınca 149 uncu maddeye göre seçilen veya 150'nci maddeye göre görevlendirilen ve Türk Ceza Kanunu'nun 220 ve 314 üncü maddesinde sayılan suçlar ile terör suçlarından şüpheli, sanık veya hükümlü olanların müdafilik veya vekillik görevini üstlenen avukat, hakkında görevden yasaklama kararının hakkında soruşturma olması durumunda da verilebileceğine ilişkin ekleme AYM tarafından ölçülülük ilkesini ihlal ettiği gerekçesiyle iptal edilmiştir. Bkz: AYM E.2018/73, K.2019/65, 24/07/2019, § 37 – 47.

⁸⁷ Nitekim ilgili tedbirin tutuklular açısından uygulandığı bir olayda AİHM yerel mahkemenin bu sonuca varmasını sağlayan gerekçeleri haklı göstermeksizin ve herhangi bir somut delil unsuru bulunmadan basmakalıp gerekçelerle bilgi, bulgu ve belgelerin yokluğunda tedbirlere hükmettiğini tespit etmiştir. Bkz: *Demirtaş ve Yüksekdağ Şenoğlu v. Türkiye*, nos. 10207/21 10209/21, 06.06.2023, § 109.

üstlenmiş ve mesleki sorumlulukları bulunan avukatların salt yetkilerini kötüye kullanma şüphesiyle suç faaliyetine dahil olan/yardımcı eden olarak görülmesinin yerinde olmadığı ifade edilmektedir⁸⁸. Dolayısıyla ilgili tedbirin uygulanabilmesi açısından kanunda sayılı ihlallerin gerçekleştiğine yönelik somut deliller ve kuvvetli belirtilerin varlığı halinde tedbire başvurulmalı, salt şüpheye dayalı biçimde tedbir uygulanmasından imtina edilmelidir. Doktrinde de bu gibi hallerin hükümlüden ziyade kamu görevi yürüten avukat açısından bir sorun olduğu, bu nedenle avukat yönünden bir tedbire gidilmesi ve avukat hakkında adli soruşturma sürecinin başlatılmış olması gerektiği ifade edilmektedir⁸⁹. Bu çerçevede avukat hakkındaki harici bir soruşturma en azından akıbeti itibariyle tedbirin uygulanma süresi açısından etkili olabileceği gibi tedbir uygulanmasının yerinde olup olmadığının -kuvvetle muhtemel sonradan- denetimi açısından da fayda sağlayabilecektir. Öte yandan uygulanma sebepleri CMK'nın müdafinin görevden yasaklanmasına ilişkin hükümlerini andıran bu düzenlemelerin yine benzer biçimde avukat temelli yapılması, salt avukatın meslek ilkelerine aykırı biçimde gizli iletişimin kötüye kullanılmasına vesile olacağı şüphesi ile sınırlamalar uygulanmaması gerekçesine nazaran ölçülülük anlamında daha yerinde olacaktır⁹⁰. Bu konuda Almanya örneğinde olduğu gibi müdafinin görevden yasaklaması hallerinin kapsamının artırılması ile daha güvenceli ve avukatın fiili ile

⁸⁸ **TANER**, s. 205. Avukatların mesleki yeterliliği ve dürüstlüklerine her zaman güvenilemeyeceği argümanına karşın avukatların kamusal görev üstlendikleri ve mesleki suistimal durumlarında disiplin yaptırımına tabi tutulabilmeleri karşısında makul sebep yokluğunda avukat müvekkil gizliliğine yönelik ihtiyacın kötüye kullanma ihtimaline daha ağır basacağı kabul edilmelidir. Bkz: *Campbell v. Birleşik Krallık*, no. 13590/88, 25.03.1992, § 51 – 54.

⁸⁹ **ÖLMEZ/ÜNAL/KARABULAT/KAYA**, s. 86. Özellikle soruşturma olmaksızın idari makamlara denetim yetkisi verilmesi eleştiri konusudur. **ARAS**, Bahattin, s. 288.

⁹⁰ **LÖWE/ROSENBERG**, s. 583. Görevden yasaklama hükümlerine rağmen Strafprozeßordnung 148/2 düzenlemesi uyarınca müdafinin denetlenebilmesi Alman doktrinde de eleştirilmektedir. Almanya'da ilgili düzenlemelerin tarihsel arka planı 1970'li yıllardan başlayarak etkili olan RAF (Kızıl Ordu Fraksiyonu) örgütü üyelerinin müdafilerinin de örgütün siyasi hedef ve faaliyetlerine yakın olması nedeniyle aralarında ve dış dünyayla iletişimlerine yardımcı olacakları yönündeki endişelerden kaynaklanmıştır. Almanya Federal Cumhuriyeti'nin mevcut ikliminde böyle bir yasaya ihtiyaç kalmadığı ifade edilmektedir. Tarihsel arka plan hakkında detaylı bilgi için bkz: **LÖWE/ROSENBERG**, s. 580 – 581.

doğrudan ilgili tedbirlerin alınması sağlanabilir⁹¹. Aksi durumda mevcut uygulama avukatın fiillerinden ötürü görevini icra etmemesinden ziyade cezaevinde bulunanın gizli olması gereken iletişiminin ifşa edilmesine odaklanmış bulunmaktadır.

Madde kapsamında gerçekleştirilebilecek müdahaleler bakımından yine sayma yoluyla da olsa geniş bir çerçevede belirleme yapıldığı görülmektedir. Görüşmelerin gün ve saatinin sınırlanması dışındaki müdahalelerin uygulanması esnasında avukat ile müvekkil arasında beklenen açık ve samimi bir iletişimin gündeme gelmesinin zor olduğu, bu nedenle avukat yardımından beklenen faydanın sağlanamayacağı ve kötü muamele gibi konuların açıklanmasının imkânsız hale gelebileceği söylenebilir⁹². Özellikle görüşmelerin sesli ve görüntülü biçimde kayda alınması görüşmenin tarafları açısından büyük ve tedirgin edici bir müdahale çeşidi olup kayıtların silinmeyeceği ya da ileride aleyhe kullanılabilceği yönündeki kuşku taraflar açısından mutlak bir kısıtlama olarak algılanabilecektir. Bu çerçevede denetim esnasında elde edilen bilgi, belge ve kayıtların gizliliğinin sağlanacağına yönelik bir düzenleme bulunmaması ve denetimin hâkim dışındaki kişiler tarafından gerçekleştirilmesi hükmün güvenceler bağlamında sorun teşkil eden diğer bir noktayı oluşturmaktadır. Değişikliklerden önceki düzenlemelerde yer alan ve hükümlülerin avukatlarına verdiği veya avukatlarınca bu kişilere verilen belgelerin yalnızca infaz hâkimince incelenebileceğine yönelik düzenleme görüşmelerin yalnızca infaz hâkimliği bakımından denetlenmesi sayesinde gizlilik açısından daha yüksek seviyede bir koruma sağlamaktaydı. Ancak mevcut durumda hâkim denetimi yerine infaz koruma görevlilerince iletişime doğrudan müdahale edilmesi ve kayıtların gizliliğine ya da imhasına ilişkin hüküm bulunmaması kötüye kullanmaya karşı yeterli ve etkili

⁹¹ Müdafinin görevden yasaklanmasını ele alan Strafprozeßordnung 138a düzenlemesi uyarınca müdafinin kovuşturmanın konusunu teşkil eden fiile iştirak ettiği, cezaevindeki müvekkili ile olan ilişkisini suç işlemek veya infaz kurumunun güvenliğini tehlikeye düşürmek için kullandığı gibi avukatın yardım faaliyetine yönelik yasaklama nedenleri öngörülmüştür. Görevde yasaklama kararı olmadıkça avukatın müvekkili tarafından işlediği bir suçta iştiraki yönündeki salt şüphenin terör bağlamındaki tehlikeler halinde dahi savunma haklarına etkisi bakımından yeterli olmayacağı ifade edilmektedir. **KNIEMEYER**, s. 55.

⁹² Bkz: *Altay v. Türkiye* (no.2), no. 11236/09, 09.04.2019, § 50, *Sakhnovskiy v. Rusya* [BD], no. 21272/03, 01.11.2010, § 97; *Demirtaş ve Yüksekdağ Şenoğlu v. Türkiye*, nos. 10207/21 10209/21, 06.06.2023, § 111 çerçevesinde değerlendiriniz.

güvencelerin bulunmadığı sonucuna ulaştırabilecek niteliktedir⁹³. Söz gelimi Almanya’da yazışmaların denetlenmesi bakımından hâkimin denetlemesi koşulu ve gizli tutma yükümlülüğüne ilişkin düzenlemeler mevcuttur⁹⁴. Nitekim AİHM, Türkiye aleyhine gerçekleştirilen bir başvuruda tutuklulara ilişkin yapmış olduğu değerlendirmede ilgili mevzuatta hangi makamın bu türden bir incelemeden sorumlu olabileceği veya ilgililerin, haklarının kullanılmasına yönelik muhtemel bir kötüye kullanımı bu inceleme sırasında denetleyebilme ya da bunun denetimini sağlayabilme şeklinin belirlenmediği; yetkili makamlara bırakılan takdir yetkisinin kapsamı ve bunun kullanma koşullarının tanımlanmadığı; özel bir güvence ve ayrıntılı kurallar öngörülmediği gerekçeleriyle mevzuatın muhtemel kötüye kullanımlara karşı uygun güvencelerle çevrili olmadığını tespit etmiştir⁹⁵. İlgili tespitlerin hükümlüler açısından yapılacak değerlendirmeler için de geçerli olduğu pekâlâ söylenebilir⁹⁶.

Tedbir süresinin uzatılması veya kısaltılması bakımından İnfaz Kanunu md. 59/6’da infaz hâkimliğine tanınan yetkinin ilgilinin kurallara uyumu, toplum veya ceza infaz kurumu bakımından arz ettiği tehlike ve rehabilitasyon çalışmalarındaki gelişiminin değerlendirilmesi şartlarına bağlı olarak kullanılabilmesi düzenlenmektedir. Tedbir süresinin ya da ortadan kaldırılmasının en başta uygulanma amacının ortadan kalkması veya mevcudiyetini sürdürmesiyle ilgili olması gerekirken bunlar dışında

⁹³ Bkz: *Erdem v. Almanya*, no. 38321/97, 05/07/2001, §65 çerçevesinde değerlendiriniz.

⁹⁴ Strafvollzugsgesetz md. 29’a göre yazışmaları izlenebilecek kişiler açısından Strafprozeßordnung 148/2 ve 148(a) hükümleri çerçevesinde denetleme yapılabileceği ifade edilmektedir. Strafprozeßordnung 148(a)/2 düzenlemesi uyarınca denetim görevinin hâkim tarafından yapılacağı ve hâkimin denetim sırasında edindiği bilgileri gizli tutmakla yükümlü olduğu açıkça belirlenmiştir.

⁹⁵ *Demirtaş ve Yüksekdağ Şenoğlu v. Türkiye*, nos. 10207/21 10209/21, 06.06.2023, § 112.

⁹⁶ Nitekim kararın ilgili kısmına dayanak yapılan kötüye kullanıma karşı güvencelerin bulunması yönündeki tespit Sözleşme’nin 8. Maddesi kapsamında değerlendirme yapılan *Erdem v. Almanya* kararına ilişkindir. Dolayısıyla muhtemel bir incelemede aynı sonuçtan ayrılmayı gerektiren bir durum bulunmadığı sonucuna ulaşılabilecektir. Öte yandan AYM tutuklu kişiye gönderilen ve tutuklu kişinin gönderdiği mektupların UYAP sistemine kaydedilmesine ilişkin olarak bireysel başvuruda kişisel veriler kapsamında işlemenin usuli koşullarının ve kötüye kullanıma karşı güvencelerin bulunmaması gerekçesiyle özel hayata saygı ve haberleşme hürriyetinin ihlaline karar vermiştir. Bkz: *Ümit Karaduman başvurusu*, 2020/20874, 2.2.2022, § 54. Ayrıca İnfaz Kanunu md. 68/4’te hükümlünün mektup faks ve telgrafları alma ve gönderme hakkına ilişkin sınırlamalar bağlamında saklama ve imhaya ilişkin çeşitli kurallar getirildiği gözlemlenmektedir.

ve özellikle cezaevinin fonksiyonlarına yönelik amaçlarla değerlendirilmesinin yerinde olmadığı kanaatindeyiz. Bu çerçevede tedbir süresinin uzatılması, kısaltılması ya da tedbirin sonlandırılmasında tedbire hükmedilmesini sevk eden koşulun değerlendirilmesi gerekmekte ve aksi yönde gerekçelerle özellikle tedbirin uzatılması halinde meşru amaç yönünden güvencelere aykırılık teşkil edeceği ifade edilmelidir.

c. Avukat Seçme Hakkı Bakımından

Hükümlünün gerçekleştirdiği görüşmenin beşinci fıkrada belirtilen amaca yönelik yapıldığının anlaşılması halinde görüşmeye son verileceği, bu hususun tutanağa bağlanacağı ve bu durumda hükümlünün “avukatlarıyla” görüşmesinin yasaklanabileceği, yasaklama kararının yeni bir avukat görevlendirilmesi için derhal ilgili baro başkanlığına bildirileceği ve Cumhuriyet başsavcılığının baro tarafından bildirilen avukatın değiştirilmesini baro başkanlığından isteyebileceği hüküm altına alınmaktadır. Anılan tedbirin uygulanmasıyla yalnızca avukat ile gizli iletişim hakkına değil aynı zamanda avukat seçme hakkına yönelik olarak müdahaleler gündeme gelmektedir. Kişinin kendi seçtiği avukatın yardımından yararlanma hakkı adil yargılanma hakkı çerçevesinde değerlendirilen bir konudur. Güven ilişkisinin gereği olarak kişinin avukat seçimine saygı gösterilmesi gerekliliği AİHM içtihadı kapsamında da belirtilen bir husustur⁹⁷. Ancak bu hak mutlak olmayıp ilgili ve yeterli gerekçeler ışığında sınırlandırılabilir⁹⁸. Bu çerçevede yalnızca görüşmede bulunan avukat açısından değil, hükümlünün vekâletnamesinde bulunan ve kısıtlama tedbirlerine yönelik herhangi bir davranışı bulunmayan diğer avukatlar açısından yasaklama yapılabilmesi ve kişinin seçimi hilafına baro aracılığıyla avukat görevlendirmesi yapılması seçim hakkı bakımından da problemli bir alan olarak göze çarpmaktadır. Bu durumlarda ilgili avukata yönelik yasaklamadan sonra yeni avukat tayininde öncelikli olarak hükümlünün görüşünün alınması ile sakıncalar giderilebilir.

⁹⁷ Lagerblom v. İsveç, no. 26891/95, 14.01.2003, § 54.

⁹⁸ Croissant v. Almanya, no. 13611/88, 25.09.1992, § 29. AİHM, Sözleşme'nin 6. Maddesi kapsamında gerçekleştirdiği bu incelemede sanığın müdafii seçimine ilişkin isteminin yerine getirilmemesi için yeterli gerekçelerin bulunup bulunmadığını, böyle bir gerekçe yoksa bütünsel hakkaniyetin sağlanıp sağlanmadığını değerlendirmektedir. Dvorski v. Hırvatistan [BD], no 25703/11, 20.10.2015, § 76.

2. Tutukluların Gizli Görüşmelerine Yönelik Sınırlamaların Değerlendirilmesi

AYM'nin iptal kararı sonrasında tutuklular açısından oluşan durumun ayrıca ele alınması gerekmektedir. Avukatla görüşme hakkının 5275 sayılı Kanun'un 59. maddesinin (5) numaralı fıkrasında belirtilen suçlardan hükümlü olup "başka bir suçtan dolayı şüpheli veya sanık sıfatıyla avukatıyla görüşen hükümlüler" yönünden sınırlanmasına yönelik düzenleme iptal edildiğinden İnfaz Kanunu'nun 59/11. maddesine rağmen tutuklular bakımından da uygulanabilmesi öngörülen "...görüşmeler teknik cihazla sesli veya görüntülü olarak kaydedilebilir, hükümlü ile avukatın yaptığı görüşmeleri izlemek amacıyla görevli görüşmede hazır bulundurulabilir, hükümlünün avukatına veya avukatın hükümlüye verdiği belge veya belge örnekleri, dosyalar ve aralarındaki konuşmalara ilişkin tuttukları kayıtlara elkonulabilir..." tedbirlerinin dayanağı ortadan kalkmıştır⁹⁹. Zira İnfaz Kanunu'nun 59. maddesinin (5) numaralı fıkrasında belirtilen suçlardan hükümlü olsalar bile başka suçtan dolayı hakkında soruşturma veya kovuşturma bulunan kişiler yönünden kuralın Anayasa'ya aykırı olduğu tespiti ve gerekçeleri karşısında ilgili kuralın savunma hakları çerçevesinde tutuklular bakımından da evleviyetle Anayasa'ya aykırı olacağı ifade edilmelidir. Anılan kategorideki kişiler arasında savunma haklarının kullanılması bağlamında herhangi bir fark bulunmamaktadır. Sırf isnat edilen suç türlerinin farklı olması nedeniyle savunma haklarına yönelik bu müdahalenin iptal kararında varılan sonuçları değiştirmesi beklenemez¹⁰⁰. Nitekim AYM İnfaz Kanunu'nun 59/11. maddesinin iptal istemine ilişkin değerlendirmesinde ilgili kuralın sınırlama sebebinin oluşturmadığını, hakka müdahale teşkil etmediğini, hakka yönelik sınırlamaların sebeplerinin, usulünün, kapsamının, süresinin ve ilgililerinin Kanun'un 59. maddesinin (5) ve (10) numaralı fıkralarında hükme bağlandığını ifade etmiş ve aynı kararda anılan düzenlemelerin büyük bir kısmı yönünden iptal kararı vermiştir. Bu değerlendirme ve kararın aynı kısmında hakka yönelik sınırlamaların

⁹⁹ ÖZGENÇ, İzzet Tutuklu veya Hükümlünün Avukatla Görüşmesinin Gizliliğinin İhlali ve Sınırlandırılması Sorunu Üzerine, s. 5 – 6. (Çevrimiçi: <https://izzetozgenc.com/data/contents/tutuklu-veya-hukumulunun-avukatla-gorusmesinin-gizlili-ginin-ihl%C3%A2li-ve-sinirlendirilmesi-sorunu-uzerine.pdf>) Erişim Tarihi: 10.07.2024.

¹⁰⁰ Ayrıca hükümde maddenin tutuklular bakımından uygulanmadan bahsedilmişse de atif yoluyla getirilen bu sınırlamanın öngörülebilirlik açısından sorun taşıdığını ve tutuklular bakımından hangi koşullarda hangi tedbirlerin uygulanacağını açıkça içermediğini ifade etmek gerekir.

iptal edildiği gerçeği karşısında tutuklular açısından da iptal edilen sınırlama sebeplerinin mevcut olmayacağı sonucuna ulaşılmalıdır. Esasen kanunların uygulanmasında bu gibi açık olmayan durumların AYM'nin son yıllarda vermiş olduğu ve doktrinde de çeşitli biçimlerde adlandırılıp eleştirilen “düzenlemeleri belirli yönlerden iptal ettiği yönündeki iptal kararlarından” kaynaklandığını ifade etmek gerekir¹⁰¹. AYM'nin bu tarz kararlarından beklenen kesinlik yerine yarattığı belirsizliklerin özellikle ceza hukuku kuralları açısından bireyler yönünden telafisi güç veya imkânsız zararlara yol açacağı göz önüne alınarak hukuki sonuçları açısından öngörülebilirliğe uygun biçimde gerekçelendirilmesi önem arz etmektedir.

Bu bağlamda hem tutuklular hem de İnfaz Kanunu md. 59/5 düzenlemesinde belirtilen suçlardan hükümlü olup başka bir suçtan dolayı şüpheli veya sanık sıfatıyla avukatıyla görüşen hükümlüler açısından uygulanabilecek yegâne tedbir türü görüşmelerin gün ve saatlerinin sınırlandırılması olmuştur. AYM, savunma hakları kapsamında yaptığı değerlendirmede ilgili tedbir yönünden ölçüsüz bir sınırlama olmadığı gerekçesini ifade etmiştir. İlgili tedbir yönünden sınırlama sebeplerinin yerindeliği tartışması bir yana hükmün bu haliyle amacına ne kadar matuf olduğu da tartışmalı hale gelmiştir. Sınırlama sebepleri teşkil eden “toplumun ve ceza infaz kurumunun güvenliğinin tehlikeye düşürüldüğüne, terör örgütü veya diğer suç örgütlerinin yönlendirildiğine, bu örgütlere emir ve talimat verildiğine veya yorumları ile gizli, açık ya da şifreli mesajlar iletildiğine ilişkin bilgi, bulgu veya belge elde edilmesi” halinde tutuklu ve İnfaz Kanunu md. 59/5 düzenlemesinde belirtilen suçlardan hükümlü olup başka bir suçtan dolayı şüpheli veya sanık sıfatıyla avukatıyla görüşen hükümlüler açısından yalnızca görüşmelerin gün ve saatinin sınırlandırılmasına yönelik uygulanabilecek tedbirin kanunda öngörülmesi tehlikeleri bertaraf etme hususunda işlevsel olmayacağı açıktır. AYM tarafından savunma hakları çerçevesinde hükümde yer alan diğer tüm tedbirler yerinde görülmezken sırf

¹⁰¹ Bu türden kararlar doktrinde “... yönünden iptal kararları” (GÖZLER, Kemal, Anayasa Mahkemesinin “... Yönünden İptal Kararları” Hakkında Bir Eleştiri, (Çevrimiçi: <https://www.anayasa.gen.tr/yonunden-iptal.htm>) Erişim Tarihi: 15.07.2024; KANA-DOĞLU, Korkut/ŞAHİN, Battal Niyazi: Anayasa Mahkemesinin Güncel Norm Denetimi ve Bireysel Başvuru Kararları Hakkında Gözlemler, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 39, S. 1, 2022, s. 4 vd.) ve “kuralı daraltan örtülü iptal kararları” (GEDİK, Ömer: Norm Denetimi Bakımından Otorite Özgürlük Sarmalındaki Türk Anayasa Mahkemesinin Yorum Yöntemlerine İlişkin Bazı Değerlendirmeler, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 39, S. 1, 2022, s. 304 vd.) olarak adlandırılmaktadır.

tutuklu veya isnat edilen suç dışında başka bir suçtan hükümlü olduğu için şüpheli veya sanığın hukuki yardımına süre kısıtı getiren bir tedbirin uygulanabilir olması da kararın kendisiyle çelişkilidir. AYM kararı sonrası oluşan karmaşık durum ve kanuni değişiklik ihtiyacı en çok bu alanda kendini göstermektedir. İlaveten gün ve saatlerin sınırlandırılması yönündeki tedbirin uygulanması bakımından ilgili kişilerin karşı karşıya olduğu davanın karmaşıklığı veya isnat edilen suçlamaların ciddiyeti binaen müdafii ile yapılan görüşmelerin sayısına ve süresine getirilen ölçsüz kısıtlamalar nedeniyle etkili hukuki yardım engellenmiş kabul edilmektedir¹⁰². Bu çerçevede süre bakımından gerçekleştirilecek kısıtlamada bu hususun dikkate alınması önem arz etmektedir.

Öte yandan AYM iptal kararlarına karşın benzer düzenlemeye İnfaz Yönetmeliği'nde yer verilmiş olması dikkat çekicidir. İnfaz Yönetmeliği'nin avukat ve noterle görüşme hakkı başlıklı 72. maddesinin 8. fıkrası uyarınca yüksek güvenli ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler ile bu maddenin üçüncü fıkrasındaki suçlardan hükümlü olup, başka bir suçtan dolayı şüpheli veya sanık sıfatıyla avukatıyla görüşen hükümlüler, 9. fıkrası uyarınca da tutuklular hakkında ilgili madde hükümlerine göre karar verilebileceği düzenlenmiş olup, uygulanabilecek tedbirler bakımından herhangi bir ayrıma gidilmemiştir. Bu haliyle ilgili düzenlemenin hükümlü olup da başka suçtan şüpheli veya sanık olanlar ile tutuklular açısından iptal kararına ve kanuna aykırı olduğu, iç hukuk çerçevesinde yönetmelik ile böyle bir sınırlama getirilemeyeceği ifade edilmiştir.

3. Yazılı İletişime Getirilen Sınırlamaların Değerlendirilmesi

Kanunda yer alan ve avukat ile müvekkil arasındaki iletişime sınırlama getiren hallerden bir diğeri ziyaret ve görüşlerde geçerli olacak İnfaz Kanunu'nun 86/4 maddesi uyarınca avukatlarca savunmaya ilişkin olduğu yazılı olarak beyan edilen belge ve dosyaların incelemeye tâbi tutulamayacağına ilişkin düzenleme ve bu çerçevede İnfaz Yönetmeliği'nde

¹⁰² *Öcalan v. Türkiye [BD]*, no. 46221/99, 12.05.2005, § 137; *Sakhnovskiy v. Rusya [BD]*, no. 21272/03, 01.11.2010, § 104.

yer alan madde 72/2-d¹⁰³ ve 72/2-e¹⁰⁴ düzenlemeleridir. Bu düzenlemeler uyarınca hükümlü ile görüşmeye gelen avukatın yanında bulundurduğu belge ve dosyaların savunmaya ilişkin olduğuna yönelik yazılı beyanda bulunma yükümlülüğü öngörülmektedir. Kanunda yer alan savunmaya ilişkin olma şartının dar kapsamda yorumlanmaması ve avukat müvekkil iletişiminin gerektirdiği her konuya ilişkin olarak ele alınması gereklidir¹⁰⁵. Nitekim İnfaz Yönetmeliği'nde yer verilen ilaveyi bu çerçevede değerlendirmek gerekir.

İnfaz Yönetmeliği'nin 72/2-e hükmü ise İnfaz Kanunu'nda yer almayan bir sınırlama sebebini öngörmektedir. Bu düzenlemeye göre hükümlülerin avukatları ile ilişkisinde avukatın savunmaya ilişkin olduğunu beyan ettiği belge ve dosyaların ve buna ilave olarak avukatların hükümlü ile kurumda yapmış olduğu görüşme sırasında konuşmaları yansıtan ve bizzat avukat tarafından elle tutulan kayıtların fiziki olarak aranabileceği öngörülmektedir. İlgili düzenleme ile birlikte avukat ile müvekkil görüşmesinin gizliliğine bu defa hâkim kararına dahi ihtiyaç duyulmadan müdahale edilebilmesine imkân veren bir sınırlama öngörülmüştür. Tıpkı tutuklulara ilişkin sınırlama sebeplerinde olduğu gibi kanunda yer almayan -alsa dahi hukuka aykırılığı yukarıda açıklanan ilkeler bakımından tereddüte mahal vermeyecek derecede açık- bu

¹⁰³ İlgili hüküm şu biçimde düzenlenmiştir: “Hükümlü ile görüşmek üzere kuruma gelen avukatların, yanlarında bulundurdukları belge ve dosyaların savunmaya ilişkin olup olmadıkları konusunda kendilerinden yazılı beyanları alınır. Savunmaya ilişkin olduğu beyan edilen belge ve dosyalar, her ne suretle olursa olsun incelenemez. Hükümlü ile doğrudan ilişkisi olmak koşulu ile avukatın yanında getirmiş olduğu ve bir hukuki uyumsuzluk konusunu oluşturan belge ve dosyalar hakkında da aynı hükümler uygulanır.”

¹⁰⁴ İlgili hüküm şu biçimde düzenlenmiştir: “5237 sayılı Kanununun 220’nci maddesinde ve aynı Kanunun İkinci Kitap Dördüncü Kısım Dördüncü, Beşinci, Altıncı ve Yedinci Bölümlerinde tanımlanan suçlar ile 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamına giren suçlardan mahkûm olan hükümlülerin avukatları ile ilişkisinde avukatın savunmaya ilişkin olduğunu beyan ettiği belge ve dosyalar fiziki olarak aranabilir. Avukatların hükümlü ile kurumda yapmış olduğu görüşme sırasında konuşmaları yansıtan ve bizzat avukat tarafından elle tutulan kayıtlar hakkında da bu bent hükümleri uygulanır.”

¹⁰⁵ Bkz: *Altay v. Türkiye* (no.2), no. 11236/09, 09.04.2019, § 57 çerçevesinde değerlendiriniz. Ayrıca bkz: *İrfan Kaplan başvurusu*, 2017/34518, 23.06.2020, § 61 – 67; **ELEKÇİ**, s. 131.

sınırlamaların yönetmelikle düzenlenip uygulanması hukuka aykırı niteliktedir¹⁰⁶.

Kanunda yer alan sınırlama sebeplerinin yerindeliği hususunda hükümlünün mektup, faks ve telgrafları alma ve gönderme hakkına da değinmek gerekmektedir. Yukarıda değinilen İnfaz Kanunu md. 68’de yer alan ve hükümlülerin yazılı iletişimlerini düzenleyen bu kurallar çerçevesinde hükümlü tarafından resmî makamlara veya “savunması için” avukatına gönderilen mektup, faks ve telgrafların denetime tâbi olmayacağı genel bir kural olarak düzenlenmiş ancak “kamu düzeninin korunması ile kişi, toplum ve kurum güvenliğinin sağlanması veya suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla terör suçları, örgüt kurmak, yönetmek veya örgüte üye olmak suçları ile örgüt faaliyeti kapsamında işlenen suçlardan mahkûm olan veya tehlikeli hâlde bulunan ya da dışarı ile iletişiminin kurum güvenliği açısından tehlikeli olabileceği değerlendirilen hükümlülere gelen veya bu hükümlüler tarafından gönderilen mektup, faks ve telgrafların dijital olarak kaydedilebileceği veya fiziki olarak saklanabileceği” ifade edilmiştir.

İlgili düzenleme içeriği öğrenilmeden mektubun kayda alınmasının mümkün olmadığı ve denetimi gerektireceği vesilesiyle yazılı iletişime hukuka aykırı müdahale imkânı sağlaması nedeniyle isabetli biçimde eleştirilmektedir¹⁰⁷. Öte yandan İnfaz Kanunu’nda çeşitli durumlar terör ve diğer örgütlü suçlar kapsamında mektup, faks ve telgrafların kaydedilebileceğine ilişkin bir hüküm yer alırken İnfaz Yönetmeliği’nin md. 76/4 düzenlemesinde “Ancak hükümlünün savunması için avukatına gönderilen mektup, faks veya telgraflar 72’nci maddenin üçüncü fıkrasında belirtilen hâllerin gerçekleşmesi hâlinde, bu gönderiler hakkında da 72’nci maddenin üç ilâ dokuzuncu fıkralarında belirtilen esas ve usuller uygulanır.” denilerek İnfaz Yönetmeliği’nde yer alan avukatla görüşme hakkına yönelik sınırlamalara atıf yapılmıştır. Kanunda yazılı olmayan bu sınırlama sebebinin yönetmelikle düzenlenmesi yine eleştiri konusu yapılmıştır¹⁰⁸. Bu düzenleme ile sınırlamanın, kendisi de karmaşık olan başka bir düzenlemeye atıf

¹⁰⁶ Avukat ile iletişime kanuni olmayan bir tedbirin uygulanmasının özel hayata saygı hakkını ihlal ettiğine ilişkin bkz: Çetin Arkaş ve Nasrullah Kuran başvurusu, 2016/371, 13.1.2021, § 60.

¹⁰⁷ KOCAOĞLU, s. 227; ÖLMEZ/ÜNAL/KARABULAT/KAYA, s. 92. ÖZBEK, Veli Özer, İnfaz Hukuku, 18. Baskı, Ankara, 2024, s. 185.

¹⁰⁸ AKBULUT, Berrin/DEMİRKOL, Neslihan/TURAN, Taha Yasin, İnfaz Hukuku, AKBULUT, Berrin (Editör), Ankara, 2021, 284.

yapılarak belirlenmesi hükmün öngörülebilirliği açısından da sorunludur. Zira Sözleşme'nin 8/2 maddesi uyarınca yasallık şartı yasanın kalitesini de içine alır biçimde değerlendirilmekte ve ilgililer açısından uygulanabileceği koşulları ile etkilerinin öngörülebilirliğini yeterli kesinlikte ortaya koymalıdır¹⁰⁹. Düzenleme bu açıdan da problem teşkil etmektedir.

SONUÇ

Temel haklar çerçevesinde tutuklu ve hükümlülerin avukatlarıyla gizliliğin sağlandığı koşullarda iletişim kurmaları Anayasa ve Sözleşme çerçevesinde koruma altında olup, şartlara göre hem savunma hem de özel hayata saygı hakları kapsamında ele alınan önemli bir alandır. Avukatların muhakeme sürecinde ve demokratik toplumda üstlendikleri temel rol doğrultusunda görevlerini layıkıyla yerine getirebilmelerinin en önemli koşullardan biri müvekkilleriyle gizli iletişimde kendini göstermektedir. Hangi hak çerçevesinde olursa olsun ilgisinin menfaati açısından etkililik dolayısıyla gizlilik sağlanması gerekliliği doğrultusunda şayet gerçekleşecekse müdahalenin objektif ve denetlenebilir bir rejime bağlı olarak uygulanması önem arz etmektedir. Bu çerçevede bu alana yapılan müdahalelerin istisnai olması, meşru gerekçeler ışığında öngörülebilirliğe elverişli yasalarla sınırlanması, hakkın özüne zarar verecek ve hakkı koruduğu menfaatlerden yoksun bırakacak seviyede olmaması, demokratik toplumda gerekli olması gibi AIHM içtihatlarında benimsenen ve AYM tarafından da kabul edilen ilkeler çerçevesinde konunun titizlikle ele alınması gerekmektedir.

Mevzuatta özellikle OHAL dönemi ve sonrasında İnfaz Kanunu çerçevesinde avukatlar ile müvekkilleri arasındaki gizli iletişime getirilen sınırlamaların bu açıdan önemli sorun ve sonuçlara yol açtığı görülmektedir. AYM'nin bu değişikliklere ilişkin iptal talebi çerçevesinde ulaştığı sonuçların bu sorunları gidermediği ve ilgililer açısından yeterli kesinlikte olması beklenen sınırlamaların karmaşık bir hal aldığını söylemek mümkündür. Buna ilave olarak İnfaz Yönetmeliği'nde yer verilen ve bir kısmı iptal kararına aykırı bir kısmı da kanunda yer almayan sınırlama sebeplerine dayanan sınırlamalarla birlikte iç hukuk ve temel haklar sistemiyle bütünüyle uyumsuz bir uygulamanın doğması riski mevcuttur.

Hükümlüler ile avukatlar arasındaki görüşmelerin gizliliği açısından İnfaz Kanunu'nda yer alan müdahalelerin ve sınırlama sebeplerinin

¹⁰⁹ *Altay v. Türkiye (no.2)*, no. 11236/09, 09.04.2019, § 54.

oldukça geniş çerçevede belirlendiğini, denetim imkânı açısından yetersiz olduğu, müdahalelerin avukat ile müvekkil arasında gerçekleşmesi beklenen açık iletişimi engelleyeceği bu doğrultuda hukuki yardımdan beklenen faydanın sağlanamamasına neden olacak derecede ölçüsüz olduğu, kimi tedbirler açısından kötüye kullanıma karşı güvencelerin düzenlenmediği, sınırlama sebeplerinin esasen avukat için suç teşkil eden fiillere yönelik olmasına karşın soruşturma şartı dahi getirilmeden uygulanabileceği, tedbir süresine ilişkin gerekçelerin tedbirin uygulanması hallerinden farklı olduğu, avukatın görüşmeden yasaklanması durumunda doğrudan avukat görevlendirilmesinin seçilen avukatın hukuki yardımından yararlanma hakkı ile de uyumsuz olduğu bu çerçevede hükümlerin büyük ölçüde Sözleşme'nin 6. ve 8. maddesi kapsamındaki sınırlama sebeplerine aykırı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hükümlünün avukat ile ziyaretinde avukatının yanında getirdiği belge ve dosyaların incelenmesine yönelik savunma şartının AİHM içtihadı gözetilerek geniş anlamda algılanması ve uygulanması gerekmekte, bu hakka yönelik İnfaz Yönetmeliği'nde İnfaz Kanunu'nda yer almayan ancak avukatın yanında getirdiği belge ve dosyaların fiziki incelenmesine ve avukatın görüşmeye ilişkin notlarına yönelik müdahaleye imkân veren düzenlemenin kanuni olmaması, hâkim kararını gerektirmeden uygulanabilmesi, ölçüsüz olması gibi sebepler yönünden yerinde olmadığı ifade edilmelidir. Yazılı haberleşmeye yönelik kurallar bakımından da bunların çeşitli durumlarda kaydedilebileceğine ilişkin düzenlemelerin, içeriği öğrenilmeden gerçekleşemeyeceği karşısında güvence fonksiyonunu haiz olmadığı ve doğrudan müdahale teşkil edeceği belirtilmelidir.

Tutuklular açısından AYM'nin iptal kararı sonrasında İnfaz Kanunu md. 59/5'te yer alan tedbirlerden yalnızca görüşmelerin gün ve saatinin sınırlandırılabilmesine ilişkin müdahalenin uygulanabileceği, aksi düşünüş halinde belli suçlardan hükümlü olup da başka suç nedeniyle şüpheli veya sanık bulunan kişilerle hükümlü olmadığı halde hakkında yalnızca tutuklu bulunması nedeniyle kısıtlamalara maruz kalması gündeme gelmesi halinde bu durumun çelişkili olacağı, tek başına bu sınırlamanın uygulanmasının da hükümle öngörülen tehlikeleri bertaraf etmeye elverişli olmadığı, iptal kararına rağmen aynı kısıtlama sebebine İnfaz Yönetmeliği'nde yer verilmesinin hukuka aykırı olduğu ve böyle bir düzenlemenin aynı zamanda savunma hakları ve dolayısıyla adil yargılanma hakkı bakımından ölçüsüz müdahale oluşturabileceği dikkate alınmalıdır. Düzenleme ihtiyacı bu alanda da kendini göstermektedir.

Kanun koyucunun bu çerçevede yeni bir düzenleme yaparak, ancak çok sınırlı alanlarda ve sayıda, somut ve denetlenebilir gerekçeler ışığında uygulanabilecek, kötüye kullanıma karşı güvencelerle sınırlı ve en önemlisi ilgilileri bakımından öngörülebilir olma şartını taşıyan hakkın özünü ihlal etmeyen bir rejim oluşturması elzemdir. Bu bakımdan ilgili müdahalelerin avukatın fiilleri ile doğrudan bağlantısı gözetilerek müdafilikten yasaklanmaya ilişkin düzenlemeler çerçevesinde konunun ele alınmasını sağlayacak, tedbirin uygulanabilmesi koşulları açısından denetime imkân veren düzenlemeler ile hem İnfaz Kanunu hem Ceza Muhakemesi Kanunu çerçevesinde değişiklikler yapılması yerinde olacaktır. Ayrıca iletişime müdahalenin yalnızca hâkim tarafından ve yazılı iletişime yönelik gerçekleştirilmesi, avukat ve müvekkil arasındaki sözlü iletişimin denetlenmemesi, gizliliğe yönelik tedbirlerin alınmasıyla kötüye kullanım riskinin ortadan kaldırılması ile etkili hukuki yardımın teşvik edilmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, Berrin/DEMİRKOL, Neslihan /TURAN, Taha Yasin:** İnfaz Hukuku, AKBULUT, Berrin (Editör), Ankara, 2021.
- ARAS, Bahattin:** AİHM Kararları Işığında Hükümlü ve Tutuklu Hakları, Ankara, 2022.
- BAŞIBÜYÜK, İsa:** “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (M.6/3-C) Kapsamında Müdafî Yardımından Yararlanma Hakkı”, Prof. Dr. Nur Centel’e Armağan, İstanbul, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 2013, 1339 – 1371.
- DEMİRBAŞ, Timur:** İnfaz Hukuku, 9. Baskı, Ankara, 2023.
- ELEKÇİ, Mert:** Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Avrupa Birliği Adalet Divanı ve Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Avukat-Müvekkil Gizliliğinin Korunması, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2022.
- GEDİK, Ömer:** “Norm Denetimi Bakımından Otorite Özgürlük Sarma- lındaki Türk Anayasa Mahkemesinin Yorum Yöntemlerine İliş- kin Bazı Değerlendirmeler”, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 39, S. 1, 2022, s. 289–324.
- GÖZLER, Kemal:** Anayasa Mahkemesinin “... Yönünden İptal Kararları” Hakkında Bir Eleştiri, (Çevrimiçi: <https://www.anayasa.gen.tr/yonunden-iptal.htm>) Erişim Tarihi 15.07.2024.
- GRABENWARTER, Christoph:** European Convention on Human Rights Commentary, München, 2014.
- HARRIS, David/O’BOYLE, Micheal/BATES, Ed vd.:** Law of The Euro- pean Convention on Human Rights, 4. Ed., Oxford, 2018.
- HİRVELÄ, Päivi/HEİKKİLÄ, Satu:** Right to a Fair Trial. A Practical Guide to the Article 6 Case-Law of the European Court of Human Rights, Cambridge, 2021.
- HİRVELÄ, Päivi/HEİKKİLÄ, Satu:** Right to Respect for Private and Family Life, Home and Correspondence, Cambridge, 2022.
- KANADOĞLU, Korkut/ŞAHİN, Battal Niyazi:** “Anayasa Mahkemesi- nin Güncel Norm Denetimi ve Bireysel Başvuru Kararları Hak- kında Gözlemler”, Anayasa Yargısı Dergisi, C. 39, S. 1, 2022, s. 1- 33.

- KNIEMEYER, Claus-Dieter:** Das Verhältnis des Strafverteidigers zu seinem Mandanten: Vertrauen und Unabhängigkeit, Frankfurt am Main, 1997.
- KOCAOĞLU, Sinan:** Müdafî, 3 Baskı, Ankara, 2017.
- LÓPEZ, María Luisa Villamarín :** “Confidentiality of Correspondence with Counsel as a Requirement of a Fair Trial in Spain”, WINTER, Lorena Bachmaier/THAMAN, Stephen C./LYNN, Veronica (Editörler), The Right to Counsel and the Protection of Attorney-Client Privilege in Criminal Proceedings A Comparative View, Cham, 2020, 273 – 291.
- LÖWE, Ewald /ROSENBERG, Werner:** Die Strafprozeßordnung und das Gerichtverfassungsgesetz, Großkommentar, Vierter Band, 27. Auflage, 2022.
- OMKAR, Sidhu :** The Concept of Equality of Arms in Criminal Proceedings under Article 6 of the European Convention on Human Rights, Cambridge, 2018.
- ÖZBEK, Veli Özer:** İnfaz Hukuku, 18. Baskı, Ankara, 2024.
- ÖZGENÇ, İzzet:** Tutuklu veya Hükümlünün Avukatla Görüşmesinin Gizliliğinin İhlâli ve Sınırlandırılması Sorunu Üzerine (Çevrimiçi: <https://izzetozgenc.com/data/contents/tutuklu-veya-hukumlunun-avukatla-gorusmesinin-gizliliğinin-ihl%C3%A2li-ve-sinirlendirilmesi-sorunu-uzerine.pdf>) Erişim Tarihi 10.07.2024.
- RAINEY, Bernadette/WICKS, Elizabeth/OVEY, Clare :** Jacobs, White and Ovey: The European Convention on Human Rights, 7. Edition, Oxford, 2017.
- TANER, Fahri Gökçen:** Ceza Muhakemesi Hukukunda Adil Yargılanma Hakkı Bağlamında Çelişme ve Silahların Eşitliği, 2. Baskı, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2021.
- WINTER, Lorena Bachmaier/THAMAN, Stephen C.:** “A Comparative View of the Right to Counsel and the Protection of Attorney-Client Communications”, WINTER, Lorena Bachmaier/THAMAN, Stephen C./LYNN, Veronica (Editörler), The Right to Counsel and the Protection of Attorney-Client Privilege in Criminal Proceedings A Comparative View, Cham, 2020, 7 – 73.
- YÜZER ELTİMUR, Dilara:** AİHS Kapsamında Özel Hayatın ve Aile Hayatının Korunmasında Devletin Pozitif Yükümlülükleri, İstanbul, 2019.

Yararlanılan AYM kararları:

- Çetin Arkaş ve Nasrullah Kuran başvurusu, 2016/371, 13.1.2021.
İrfan Kaplan başvurusu, 2017/34518, 23.06.2020.
Onurhan Solmaz başvurusu, 2012/1049, 26.3.2013.
Ümit Karaduman başvurusu, 2020/20874, 2.2.2022.

Yararlanılan AIHM kararları:

- A. ve diğerleri v. Birleşik Krallık, no. 3455/05, 19.02.2009.
Altay v. Türkiye (no.2), no. 11236/09, 09.04.2019.
Apostu v. Romanya, no. 22765/12, 03.02.2015.
Artico v. İtalya, no. 6694/74, 13.05.1980.
Boris Popov v. Rusya, no. 23284/04, 28.10.2010.
Campbell v. Birleşik Krallık, no. 13590/88, 25.03.1992.
Canavcı ve diğerleri v. Türkiye, no: 24074/19, 14.11.2023.
Castravet v. Moldova, no. 23393/05, 13.03.2007.
Croissant v. Almanya, no. 13611/88, 25.09.1992.
Demirtaş ve Yüksekdağ Şenoğlu v. Türkiye, nos. 10207/21 10209/21,
06.06.2023
Dvorski v. Hırvatistan [BD], no 25703/11, 20.10.2015.
Ensslin, Baader ve Raspe v. Almanya, nos. 7572/76, 7586/76 ve 7587/76.
Erdem v. Almanya, no. 38321/97, 05/07/2001.
Golubev v. Rusya, no. 26260/02, 09.11.2006.
Helander v. Finlandiya, no. 10410/10, 10.9.2013.
Hirst v. Birleşik Krallık (No. 2), no. 74025/01, 6.10.2005.
Imbrioscia v. İsviçre, no. 36822/06, 24.11.1993.
Istratii v. Moldova, nos., 8721/05 8705/05 8742/05, 27.03.2007.
Jankauskas v. Litvanya, no. 59304/00, 24.02.2005.
John Murray v. Birleşik Krallık, no. 18731/91, 8/2/1996.
Kempers v. Avusturya, no. 21842/93, 27.02.1997.
Khodorkovskiy ve Lebedev v. Rusya, nos. 11082/06, 13772/05, 25.07.2013.
Klass ve diğerleri v. Almanya, no. 5029/71, 06.09.1978.
Kröcher ve Möller v. İsviçre, no. 8463/78, 09.07.1981.

- Lagerblom v. İsveç, no. 26891/95, 14.01.2003.
- Laurent v. Fransa, no. 28798/13, 24.5.2018.
- M v. Hollanda, no. 2156/10, 25.07.2017.
- Marcello Viola v. İtalya, no. 45106/04, 05.10.2006.
- Mehmet Ali Ayhan ve diğeri v. Türkiye, 4536/06 53282/07, 04/06/2019.
- Michaud v. Fransa, no. 12323/11, 06/12/2012.
- Niemietz v. Almanya, no. 11082/06, 16.12.1992.
- Orlov v. Rusya, no. 29652/04, 21.6.2011.
- Öcalan. v. Türkiye [BD], no. 46221/99, 12.05.2005.
- Pakelli v. Almanya, no. 8398/78, 25.04.1983.
- Petrov v. Bulgaristan, no. 15197/02, 22.5.2008.
- Piechowicz v. Polonya, no. 20071/07, 17.4.2012.
- Quaranta v. İsviçre, no.12744/87, 24.05.1991.
- R.E. v. Birleşik Krallık, no. 62498/11, 27.10.2015.
- Reinprecht v. Avusturya, no. 67175/01, 15.11.2005.
- S. v. İsviçre, nos. 12629/87, 13965/88, 28.11.1991.
- Sakhnovskiy v. Rusya [BD], no. 21272/03, 02.11.2010.
- Salduz v. Türkiye [BD], no. 36391/02, 27.11.2008.
- Simeonovi v. Bulgaristan [BD], no. 21980/04, 12.05.2017.
- Zagaria v. İtalya, no. 58295/00, 27.11.2007.
- Zakharkin v. Rusya, no. 1555/04, 10.06.2010.